

Halkbilim, Ekonomi ve Hukuk Üçgeninde Bir Gezinti...

Dr. Sedat ÇAL

Özet: Hukuk ve ekonomi ile halkbilim, kapsam alanlarında yer alan çoğu kavramın açıklanmasında ortak kesişim alanlarını içerecek bir irdelemeye gereksinim duymaktadır. Açıktır ki, hukukun ve ekonomi alanlarında yeterince sağlıklı bir değerlendirmeye gidebilmek için, halkın yaşayışı ve tasavvurları bağlamında zuhur eden algılamaların betimleyici ve şekillendirici payını dikkate almak zorunluluğu vardır. Özellikle mülkiyet, emek ve değer kavramlarının halk algılamasındaki izdüşümü ve buradan hareketle hukuk sahnesindeki rolü, ayrıntılı çözümlere gitmeyi cezbetmekte ve önemli sonuçlar doğurmaya elverişli bir yapı sergilemektedir. Bu itibarla, bu çalışmada ekonomi hukukunun kimi kavramları üzerinden bu üç disiplinin ortak kesişim alanlarında bir incelemeye gitmeye çalıştık. Kuşkusuz, bu yöndeki çalışmaların derinleştirilmesi, günümüzde ekonomi hukuku sahasında karşılaşılan sorunlara çözüm getirilmesinde önemli bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilim, Hukuk, Ekonomi, Mülkiyet Hakkı, Piyasa.

A Journey through the Intersection of Folklore, Law and Economics

Sedat ÇAL, Ph.d.

Abstract: Folklore, law and economics necessitate an analysis that would embrace intersections of these diverse disciplines to elaborate on many concepts thereto. Needless to say, to ensure an adequate and well justified evaluation through the corridors of law and economics, it would be essential to take into account shaping effects and deterministic nature of perceptions arising from beliefs and way of life in a society. This is particularly important with respect to such concepts as property, labour and value in the context of how they are perceived by people, and play a role on the legal front, since they present prospects in driving important conclusions by way of a detailed analysis. Therefore, this study aims at providing an assessment within the intersection of these disciplines by using certain concepts of law and economics. It is no doubt that such interdisciplinary approach could only be developed by further studies in this field, and surely would provide important contributions towards bringing solutions on issues of law and economics.

Key Words: Folklore, Law, Economics, Property Right, Market.

Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner
Gam ü şâdi-i felek böyle gelmiş, böyle gider
Zekâi Dede

Halkbilim, Ekonomi ve Hukuk Üçgeninde Bir Gezinti...

İçindekiler

Kısaltmalar	3
I. Giriş	4
II. Halkbilim, hukuk ve ekonominin karşılıklı etkileşimleri	10
II.1. Halkbilim ve hukuk: Adalet duygusu	18
II.2. Halkbilim ve ekonomi	20
II.3. Halkbilim ve ekonomi: Değer sorunu.....	24
II.4. Halkbilim ve finans.....	25
II.5. Savrulma kazançlar (“ <i>windfall profits</i> ”) ve değer yargıları	27
II.6. Halkbilim ve ekonomi: Meslek-uğraş (hobi) ayrımı	35
II.7. Halkbilim ve sosyal güvenlik	36
II.8. “Hak etme” kavramı ve finansman ilişkisi.....	38
II.9. Halkbilim ve rekabet.....	38
II.10. Halkbilim ve mülkiyet	42
II. Sonuç ve değerlendirme.....	44
III. Kaynakça	45

Kısaltmalar

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİD	: Amme İdaresi Dergisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜHFM	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
İbid	: Aynı yerde
No.	: Numara
Op. cit.	: Aynı kaynak
RG	: Resmi Gazete
RK	: Rekabet Kurumu
S.	: Sayfa
SAIS	: School of Advanced International Studies
Sy.	: Sayı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
Vb.	: Ve bunun
Vd.	: Ve devamı
Vol.	: Volume
Vs.	: Ve saire

Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkit ne bilir
Mübtela-yı gama sor kim gîceler kaç saat
Sabit

Halkbilim, Ekonomi ve Hukuk Üçgeninde Bir Gezinti...

Dr. Sedat ÇAL¹

I. Giriş

Özü itibariyle, insan yaşamının sıradan herhangi bir kesitine dikkatle bakıldığında, toplumsal değer yargılarının veya algılamaların ekonomi ve hukuk biliminin kavramlarıyla bütünleşik bir görünüm sergilediğini gözlemlemek mümkündür. Birey, yaşamını idame ettirmek için mutlaka bir “girişim” içerisinde olacaktır ve toplu yaşamın içerisinde bu çabalar, hukuk adı verilen kurallar bütünüyle çevrilmiştir. Bu kuralların, ekonomi kavramlarıyla da kaynaştığı açıktır.

Zira, sözgelimi, kişi kendi yaşamını sürdürebilmek veya sonsuz ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik eylemlerde bulunmak amacıyla hareket ederken, diğer bireylerin aynı amaçlı girişimlerinin sınırlamalarıyla yüz yüze gelir. Buradaki olası çatışmaların bertaraf edilerek toplumsal yaşamın huzur ve güvenlik içerisinde yürütülebilmesi ise, ancak hukuk düzeninin etkinlik sağlayacak biçimde kurulabilmiş ve uygulanabilir olmasıyla olanaklıdır. Nitekim, hukuk alanında genel kabul gören anlayışa göre, bireyin hürriyeti bir başkasının hürriyetini ihlal etmediği sınıra değin geçerlik kazanır ve hukuksal korumaya mazhar olur. İşte bu noktada hak kavramı devreye girer. Kişinin hakkı, hukuken kendisine tanınan koruma alanında ortaya çıkar. Bu andan itibaren, ekonomi biliminin kavramları da işin içerisine dahil olmaktadır. Kişinin hangi haklara

---

¹ Kıdemli Uzman - Yatırımlar Direktörlüğü, Enerji Şartı Sekretaryası (Senior Expert - Investment Directorate, Energy Charter Secretariat), Boulevard de la Woluwe, 56, Woluwe Saint-Lambert 1200, Brüksel. Eleştiri ve yorumlar için: cal@encharter.org veya sedatcal@gmail.com.

sahip olacağı, ekonomik yaklaşımların da devreye girdiği hukuk-ekonomi alanında tebellür eder. Sözelimi, bireyin üretim araçları veya genel anlamıyla mülkiyet hakkına sahip olup olmayacağı sorusu, ekonomik yaklaşımların hangisinin benimsendiğine göre değişik yanıtlar alacaktır. Sosyalist bir ekonomi anlayışında bireysel mülkiyet ya hiç yok veya oldukça kısıtlı düzeyde gerçekleşiyor iken, liberal veya sosyal bir hukuk devletinde çok daha geniş kapsamlı bir mülkiyet hakkı alanından bahsedilebilmektedir. Yine, sözelimi bir arazi üzerinde tanınan mülkiyet, içinde bulunulan ekonomi yaklaşımına bağlı olarak, o arazinin altındaki kıymetli kaynakların mülkiyetini içermeyebileceği gibi, ABD’nde olduğu gibi bu varlıkların mülkiyet hakkı kapsamında bulunduğunu kabul noktasına da varabilir. Değişik ülkelerde bu durumun farklı biçimlerde düzenlendiğine tesadüf etmek mümkündür.

Nitekim, örneğin ülkemizdeki düzenlemeye bakıldığında, Anayasamızın 168. maddesine göre “(t)abiî servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortaklaşa olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılacağı, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.” Dolayısıyla, ülkemizde yer altındaki doğal servetler devlete aittir, böylece bu kaynaklar üzerinde tüm toplumun hak sahibi olduğu anlayışı benimsenmiştir. Burada ilginç olan husus ise, belirli bir arazi parçasının altında keşfedilen doğal kaynaklardan dolayı ortaya çıkan “beklenmedik” ekonomik değerini topluma aktarılmış olmasını savunan hukukumuzda, aynı yerde bulunan tarihsel- arkeolojik varlıklardan dolayı koruma alanı ilan edilerek mülkiyetten yararlanma hakkına kısıtlama (taşınmaz inşa etme yasağı vb. gibi) getirilirken, bundan dolayı uğranılan zararın topluma paylaştırılmasından –nedense- sarfi nazar edilmesidir. Oysa, “beklenmeyen” varlık artışını topluma aktaran bu yaklaşımın, “beklenmeyen” maliyeti de yine aynı topluma yansıtması, kuşkusuz daha âdil olurdu.²

---

² 27 Temmuz, 2004 tarihinde çıkarılan 5226 sayılı Kanunla getirilen düzenlemede mülkiyet hakkı sahibinin maruz bırakıldığı kısıtlamalardan dolayı bir taşınmaz üzerindeki kısıtlı haklarını başka

Unutmamak gerekir ki, hak kavramına yönelik toplumsal değer yargıları da bu ekonomik-hukuksal kesişimin odak noktasındaki etkenlerden birini oluşturur. Toplumdaki yerleşik değerler, doğal olarak ekonomi hukukunun parametrelerini de belirleyebilmektedir. Sözelimi, bir toplumda iflas eden tüccarın buna rağmen borçlarını hayatı boyunca ödemekle kendisini mecbur hissetmesi ve buna yönelik gayret sarfetmesi, bir başka toplumda ise müflis tüccarın iflasını gerekçe göstererek bu çabadan kendini bağışık hissetmesi³, yahut borcunu ödeme konusundaki yerleşik değerlerden ortaya çıkan hassasiyet, kendisini hukuk düzeninde farklı koruma mekanizmaları içeren değişik hukuk kurallarıyla ortaya çıkar. Yine, sözelimi doğu illerimizde köylülerden süt ürünlerini satın alarak ekonomik bir işletmecilik kurmayı öngören girişimciye köylülerin süt ürünlerini satamayacakları, zira bu ürünün “Allah’ın nimeti” olduğu ve “emek içermediği”, emek sarfedilmeyen, yani “hak edilmeyen” bir malın satış konusu edilerek üzerinden gelir sağlamanın ise “günah” olacağı yönünde bir değer yargısına sahip olmaları, elde edilen sütün ancak sürüyü idare etme şeklindeki emeğin bir ürünü olduğuna nihayet ikna edilebilmeleriyle ticarete konu olabilmesi⁴ çok dikkat çekicidir. Gelirin sadece emek sarfedilen bir alanda sözkonusu edilebileceği yönündeki bu yaklaşım ve kavramsal algılama, gerçekten önemlidir. Zira, burada emek ve bunun sonucunda “hak etme” kavramlarının birbiri içerisinde meczedilmekte olduğu görülür. Bireylerin toplumsal ekonomik yaşam içerisindeki sınırsız ihtiyaçlarını karşılayabilmelerinin yolunun “emek” sarfetmekten geçtiğini ve bunun sonucunda –ancak- sözkonusu ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir geliri “hak etme” noktasına gelinebileceği anlayışına varılması, günümüzün pek çok sosyo-ekonomik sorununa ışık tutabilecek niteliktedir. Bu yaklaşım, günümüzde gittikçe yaygınlaştığı söylenegelen “nereden ve nasıl olursa olsun köşeyi dönmek” anlayışına karşı onurlu bir manifesto şeklinde yükselmektedir ve sosyo-

---

bir taşınmaza taşıyabilmesi yönünde telafi edici önlemlerin öngörüldüğü görülmekle beraber, bu yöntemin gerçekten mağduriyeti giderici olup olmadığı tartışmalıdır. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın Yamak, İmar (Yapılanma) Haklarının Devri: Model –Uygulama Alanları ve Sonuçlar, Maliye Dergisi, Sy. 150, Ocak-Haziran 2006, s. 107-121.

³ Bkz. Hürriyet Gazetesi, Cumartesi eki (Avrupa baskısı), 9 Şubat, 2008.

⁴ Bkz. Bahçivan, Mecit; Rahva Krallığından Peynir Krallığına, İstanbul, 2007, s. 120, 121.

ekonomik dünyamızın ahlaki temellerindeki dönüşümün –iç acıtan- izdüşümüne işaret etmektedir. Benzer bir yaklaşımın çok eski tarihlerde dahi gündeme getirilmiş olması da oldukça mânidardır: *“Her kazanç ve sermaye birikimi insan emeğiyle sağlanır. Kazanç sanayi vasıtasıyla elde edilirse, bu kazancın emek sarfetmeyi icap ettirdiği bellidir. Hayvandan, bitkiden ve madenlerden istifade suretiyle kazanç elde edilirse, bunun da insan kuvvetiyle ve emek sarfetmekle olacağı meydandadır. Emek sarfedilmeden bir şey elde edilemez ve faydalanmak imkânı hasıl olmaz.”*⁵

Realitede ekonomik kavramlar ile halk yaşayışı ve algılamaları arasında çoğu zaman –“farkındalık” bakımından- bir yetersizliğin ortaya çıktığı söylenebilir. Örneğin, ekonomik terim olarak “enflasyon”, halk dilinde “hayat pahalılığı” veya “geçim zorluğu” şeklinde ifadesini bulur. Oysa, geçim koşullarındaki “zorlaşma”, sadece topluma sunulmakta olan mal veya hizmet fiyatlarındaki artıştan değil, aynı zamanda bireyin gereksinimler kümesindeki –kendiliğinden veya (reklam, moda algılamaları vb. gibi tüketim odaklı) dış etkenlerle kışkırtılmış- bir genişlemeden de kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla, ekonomik kavramların halk arasındaki algılanış tarzı, ekonomi biliminin öngördüğü kavramsal çerçeveye her zaman tam olarak örtüşmeyebilmektedir.

Sarahatan bu noktada vurgulamak gerekirse, ekonominin dayandığı “mübadele” esası, bir mal veya hizmeti bir başkasından alabilmek için, karşılığında bir başka mal veya hizmet ile karşı tarafın ihtiyacını karşılamayı tatmin etmeyi öngörür. Hemen yukarıda değinildiği üzere, halk topluluklarının zaman içerisinde ihtiyaç algılamalarında meydana gelen değişimler, işte bu anlamda temeldeki ekonomik etkeni ortaya çıkarmaktadır.

“Üç beyaz” nitelemesiyle köy yaşamının en temel belirleyici gereksinimini oluşturan gaz, tuz ve şeker, sözgelimi, 1950’li yıllara değin köylerimizde yaşayan halk için köy ekonomisine dışarıdan gelen yegâne ürünlerdir; bunun dışındaki tüm “ihtiyaç”lar,

---

⁵ İbn Haldun, Mukaddime (Çev. Zâkir Kadirî Ugan), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Şark-İslam Klâsikleri: 25, C. II, 2. Baskı, İstanbul 1968-1970’den aktaran: Hassan, Ümit; İbn Haldun – Metodu ve Siyaset Teorisi, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, AÜSBF Yayını, Ankara, 1982, s. 155.

köy ekonomisinin kendi içinden sağlanır. Hatta, bu ihtiyaçların büyük kısmı da ailenin kendi ekonomisi içerisinde üretilen mal veya hizmetlerden müteşekkildir, nadiren köydeki diğer ailelerin ürettikleri “mübadale-takas(“*barter*”)” usulüyle el değiştirir. Sözgelimi, bugün artık pamuk üretilmesi sözkonusu olmayan Sinop köylerinde, bahsekonu yıllarda giyim ihtiyacının hemen tamamen yerel olarak üretilen pamuğun dokunması suretiyle veya hayvanların yününden yararlanılarak karşılanmakta olduğu bilinmektedir.

Rasyonalitenin –dönemin koşulları uyarınca- bir gereği olarak, yine sözgelimi, köylere merkez ilçelerden sebze-meyve gitmesi de sözkonusu olmamaktadır. Her ailenin kendine ait küçük bir “bostan”ı vardır ve her ürün, mevsimi geldikçe orada yetiştirilir ve mevsiminde tüketilir, kuşkusuz bir kısım dayanıklı ürünler daha sonra tüketilmek üzere korunaklı yerlerde muhafaza edilir, yahut kurutma veya konserve gıda halinde bilahare tüketilmek üzere hazırlanır.⁶

Esasen, köy dışına yönelik üretim, o arazide yetiştirilebilen yegane “asli” ürünün hasat sonrası civardaki “dış” pazarlarda satılması şeklinde cereyan etmektedir. Bunun dışında köyün tüm üretimi, köylünün ya kendi tüketimine yahut –nadiren de olsa- diğer köy sakinleriyle mübadeleye bağlı tuttuğu bir ilişki çerçevesinde yürütülmektedir.

Resmin bütünü anlamında, işte bu kapalı ekonomi merkezinde cereyan eden ekonomik hayat, zaman içerisinde halkın yaşam biçimlerinde ve ihtiyaç algılamasındaki

---

⁶ Benzeri bir durum, merkezi plan ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş yaptığı süreçte Bulgaristan’da tüm ağırlığıyla devam etmekteydi ve geçiş sürecindeki ekonomik güçlüklerden dolayı şehirdeki halkın temel gıdası, hemen tamamen “daça” adı verilen yakınlardaki kır evlerinin bahçelerinde üretilen meyve ve sebzelerin konserve haline getirilerek depolanması ve bilahare ilerleyen zamanda tüketilmesi esasına dayanmaktaydı. Bu dönemin o sıra Bulgaristan’da “*jar economy*” (“kavanoz ekonomisi”) olarak adlandırılmakta olduğunu da belirtelim. Ülkemizde de sözgelimi salça üretimi her evde komşuların imece yöntemiyle bir araya gelerek yapılmaktaydı; bu ürünün, endüstriyel üretim içerisinde kutulanarak raflarda yer bulmak suretiyle tüm Anadolu sahinde tüketime sunulabilmesi, ancak son yirmi-otuz yılda sözkonusu olabilmiştir.

değişmelerle alt üst olmuştur. Bu durum kasaba yahut ilçe merkezlerinde de benzer değişimlere sahne olmuştur. Sözelimi, sıradan bir Anadolu taşrasında, ahşaptan betonarme eve geçiş sonrasında dahi, bir evin içindeki “mobilya”, yola bakan pencere kenarında tahtadan yapılmış bir “sedir” veya “kerevet”, yine ahşaptan bir “karyola” ile yine tahta bir masadan ibarettir. Eski valizlerin yahut okul çantalarının da tahtadan yapılmakta olduğunu ifadeye gerek yok sanırız. Bu tahta malzemenin üzerine yün-pamuk karışımıyla içi doldurulan şilteler konular; yorgan yine yerel ölçekte üretilen malzemeler kullanılarak yapılan bir üründür. Yerde ise, ya el tezgahında dokunan halı, yahut evdeki eskimiş giysilerin kırılıp uzun şeritler halinde bir araya getirilerek dokunmasıyla üretilen kilimler kullanılır. Köylerde ayakkabı yerine, deriden yapılmış bir çarık işlev görür. Dolayısıyla, bir aile içinde ihtiyaç olarak tanımlanan şeylerin listesi çok kısıtlı haldedir.⁷ Bütün bu resimde ihtiyaçlar fevkalade sınırlıdır; belki arz yönündeki kısıtlar, ihtiyaçların dar kapsama sıkıştırılmış halinin bir nedeni olarak görülebilir. Ancak, toplumun genelinde “mistik” bir algılamayla hakim kılınan “bir lokma bir hırka” anlayışına dayalı kanaatkar yaşam felsefesi de ayrı ve önemli bir etken olarak kendini gösterir. İşte, zaman içerisinde gerek üretim teknolojisi, gerek pazarlara fiziksel erişim kolaylığındaki hızlı gelişim süreci, halkın sosyo-kültürel yapısında ve algılamalarındaki değişmelerle birlikte “modern zamanların” sınırı zor çizilebilen ve gitgide genişleyen “kısırtılmış gereksinimler listesi”ni oluşturmuştur. Oysa, zaman içerisinde algılarda meydana gelen değişmeler bu listeyi oldukça kabarık bir hale getirirken, ailenin kendi mal ve hizmet üretiminde benzeri bir artışın olmaması asıl sorunu oluşturmaktadır. Bu durum, halk arasında “geçim zorlaştı” yahut “hayat çok pahalılaştı” şeklinde ifade olunurken, bunun arkasında eski dönemlere kıyasla aynı ailenin talep ettiği hizmetler ile sunduğu

---

⁷ Bu durum, ülkenin nüfus dinamiklerinde de etkin bir rol oynamaktadır. 1980’li yıllara değin çekirdek ailede 4-5 çocuk sahibi olmak sıklıkla rastlanan bir keyfiyet iken, artan ihtiyaçlar dolayısıyla izleyen yıllarda –kuşkusuz farklı diğer etmenlerin de etkisiyle- ailedeki çocuk sayısının birden düştüğü söylenebilir. O dönemlerden bir aile reisine bu meyandaki sorumuza aldığımız yanıt dikkat çekicidir: “Eskiden aile ekonomisine dışarıdan pek fazla bir mal veya hizmet girmezdi, ihtiyaçlarımız da görece kısıtlıydı; eve mobilya veya her çocuğa ayrı kıyafet gerekli görülmezdi pek, büyüğün elbisesini küçük kardeş giyerdi. Hal böyle olunca da, kalabalık aile bize normal gelirdi”.

hizmetler arasındaki gitgide artan bir dengesizliğin bulunduğu gözden kaçmaktadır (ki bu durum, ülkelerin dış ticaretindeki dengesizlikleri yansıtan “dış ticaret açığı” kavramıyla aynı niteliktedir). Sözelimi, köydeki çeltik üretimi 20 yıl önce de yılda –örneğin- otuzbeş ton gelirdi, bugün de neredeyse aynı miktarda hasat yapılmaktadır; bu anlamda pek de fazla değişen bir şey yoktur. Oysa, aynı ailenin ihtiyaçları, kıyaslanmayacak derecede artmış durumdadır: Artık, köye şehirden ekmek, sebze ve meyve, televizyon, video vs. yeni tüketim ürünleri gelmekte, elektrik faturası ödenmek zorunda kalınmakta, vb. gibi yepyeni tüketim kalıpları ortaya çıkmaktadır.⁸

II. Halkbilim, hukuk ve ekonominin karşılıklı etkileşimleri

Ülkemizde hukuk eğitiminin Cumhuriyet dönemindeki ilk örneğinin gerçekleştirilmesini teminen Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin “Hukuk Mektebi” adıyla 1925'teki kuruluş döneminde kararlaştırılan ilk ilkelerden birisinin “tetkik ve tenkit” olarak belirlenmesi, bize göre önemli ve çarpıcıdır.⁹ Bu anlayış, sonraki dönemlerde ne derecede benimsendiği tartışma götürülecek olsa da, yeni dönemin hukuksal kurgusunun yahut daha en başlardaki hukuksal alandaki algılarımızın hangi esaslara dayanmasının öngörülmekte olması bakımından dikkatleri çekmelidir. Bu yaklaşım, doğal olarak, hukuk kurallarının “tetkik, tahlil ve tenkit” edilmesini, böylece arka plandaki “izdüşümün” irdelenmesi gereğine vurgu yapmaktadır.

Bu itibarla hemen belirtmek gerekirse, sadece kanunların ve sair mevzuatın dikkate alındığı bir yaklaşım, kanunculuk olur, ama hukuk bilimi için öte gitmek ve bu kuralların dayandığı esasları, geçmişteki şekillerini, amacını, felsefesini, hangi toplum anlayışından çıktığını vs. incelemek gerekir. Uygulamadaki kanun ve sair mevzuatı, mevcut hukuk sistemlerindeki hukukî olayları ihmal ederek münhasıran usavurumla değerlendiren ve teorik esaslara dayandıran hukuk bilimcisinin muhakemesi de hayattan

---

⁸ Köye şehirden ekmek getirilip satılmaya başlandığı dönemlerde, evinde ekmeğini ocak başında bızatihi üretmek yerine “şehir ekmeği” satın alan ailelere diğer köy sakinlerinin başlarda istihzayla baktıklarını ve “tân eylediklerini” de belirtmek gerekir.

⁹ Bkz. Derbil, Süheyp; Ankara Hukuk Fakültesi'nin 25. kuruluş yıldönümü vesilesiyle yapılan konuşma, AÜHFİM, C. 7, Sy. 3-4, 1950, s. 10-20.

uzaklaşır, soyutlaşır.¹⁰ Toplumun hayatını iyi gözlemeyen hukukçuların önerdiği çözümler ise, ikna edici olamayacaktır.¹¹

Bu yaklaşım, eski dönemlerde kendisini etkin biçimde hissettirmekte ve göstermektedir. Nitekim, Cumhuriyet dönemindeki hukuksal kurgunun yerli yerince oturtulabilmesi için emeğini özveriyle ortaya koyan duayen hukukçulardan Hirş'in ifadesiyle, "(b)ir toplum içinde yaşayan hukuk düzenin içeriği, az çok bu toplumun ekonomik durumuna da bağlıdır... Ekonomik durum (ise), toplumun içinde bulunduğu doğal hayat koşullarına, toplumdaki hayat görüşüne, halkın düşüncelerine bağlıdır... (Benzer şekilde,) bir toplum içinde yaşayan hukuk düzeninin içeriği, o toplumun (bütün teknik ve düşünce birikimini içeren) kültür düzeyine de bağlıdır."¹² Özetle, gerek hukukî ve gerek iktisadî olayların çoğu toplumsaldır.¹³

Bir başka deyişle, "(h)er hukuki müessese, hatta her hukuk kuralının arkasında uzun bir tarih, derin bir felsefe, bilimsel bir iktisat ve geniş bir sosyoloji vardır. Bunları bilmeyen hukukçu, ancak kanuncudur, gerçek anlamda hukukçu değildir... Bu gibi hukukçu, elektriğin ne olduğunu bilmediği halde elektrik tesisatı yapan ameleiyi hatırlatır."¹⁴

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız geri plandaki yapıyı bir yana koyarak, bu yöntemin izlenmesi halinde ne gibi sonuçlar doğabileceğine ise, bu aşamada değinmeye başlayacağız. Bilindiği üzere "hak", hukukun en temel kavramlarından biridir; hatta,

---

¹⁰ Arsal, Sadri Maksudi; Hukuk İlmi ve Sosyoloji, AÜHFD, C. 1, Sy. 1, 1943, s. 24.

¹¹ Ortaylı, İlber; Kırk Ambar Sohbetleri, Aşina Kitaplar, 6. Baskı, Ankara 2007, s. 121.

¹² Hirş, Ernest; Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, (Güncel Dile Uyarlayan: Selçuk Baran (Veziroğlu)), Üçüncü Tıpkı Basım, Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 2001, s. 295, 296.

¹³ Derbil, Süheyp; Kavram Bilimleri ve Hukuk, AÜHFM, C. 2, Sy. 4, 1945, s. 38.

¹⁴ Arsal, Hukuk İlmi ve Sosyoloji, op. cit., s. 24.

hukuk kelimesinin anlamlarından birisidir.¹⁵ Halkbilim açısından bakıldığında, bu kavramın ilginç izdüşümlerine tesadüf edilir, ki bu durum aynı zamanda ekonomi bilimi açısından da önemli sonuçlar doğurmaya elverişlidir. Anadolu'daki yerleşik ifadesiyle, hak etme, sadece bir “şey” üzerinde sahiplik iddiasında bulunmanın ötesine geçmekte ve ilginç bir geçişkenlikle, o şey üzerinde emek sarfetmenin karşılığı olarak algılanmaktadır. Sözelimi “Ahmet efendi bir dönümlük tarlayı hakedemedi” yahut “Fatma kadın bir dokuma tezgahını hakedemedi” türünden ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülür. Burada kastedilen, bireyin emeğini sarfederek herhangi bir üretimi gerçekleştirmekten acz içinde bulunduğu ve bu nedenle de o üretim alanında bir ürün oluşturmak işinin üstesinden gelemediği veçhile hak sahibi olma statüsüne erişemediği hususudur.

Bu yargı, üretim, emek ve hak kavramlarının örtüştüğü çok önemli bir kesişim alanını vurgulamaktadır ve günümüzün kimi değer yargılarını alt üst etmeye yarayacak kadar da önemlidir. Esasen, “hak” kelimesinin sözlük anlamlarından biri de “emek karşılığı ücret”tir.¹⁶ “Köşeyi dönme” zihniyetinin egemen olmaya başladığı bir toplumsal ve ahlaki yapıda bu türden bir anlayışın yeniden hakim zihniyet haline gelmesi, herhalde pek çok sosyo-ekonomik sorunun çözümünde yardımcı olacaktır.

Hukukî kurumlar ve fikirler, iktisadî faaliyet üzerinde dinamik veya diyalektik yahut kurgulayıcı bir ilişkiye olanak sağlar.¹⁷ İktisat ile hukukun birbiri üzerindeki etkisi ve belirleyiciliği çeşitli örneklerle ortaya konulabilir. Sözelimi, “iktisadın arz ve talep kelimeleri ile ifade ettiği nazariyeyi hukuk, icap ve kabul tâbirlerinde mütalâa eder.”¹⁸ Yine bu bağlamda, “mülkiyet” kavramının sadece iktisadî bakış açısıyla belirlenmesinin olanaksızlığı zikredilebilir. Nitekim, mülkiyet, kendi başına bir anlam taşımaz; mülkiyet

---

¹⁵ Arsal, Hukuk İlmi ve Sosyoloji, op. cit., s. 20; keza, bkz. Türk Dil Kurumu Sözlüğü (www.tdk.gov.tr).

¹⁶ Bkz. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, İbid..

¹⁷ Kennedy, Duncan; Three Globalizations of Law and Legal Thought, içinde “The New Law and Economic Development: A Critical Appraisal (Eds. David Trubek ve Alvaro Santos), Cambridge, 2006, s. 19.

¹⁸ Seviğ, Vasfi Raşid; Borçlar Hukuku ve İktisat, AÜHFD, C. 7, Sy. 3, 4, 1950, s. 241.

kavramının içinde bulunduğu varsayılan türlü hakların hangisinin gerçekte kapsam dahilinde bulunduğu, ancak hukukla belirlenebilmektedir.¹⁹

Esasen, iktisat kelime itibariyle “kasıt” anlamındadır ve belirli bir amaca yönelik hesaplı adımlar atılmasını ifadeye mamurdur.²⁰ Ancak doğaldır ki bireylerin kasıtlı davranışlarla iktisap edinmeye yönelik hareket etmeleri için, öncelikle hukuk düzeninin buna yönelik iktisapları koruyacak, güvence altına alacak kurguyu da gerçekleştirmiş olması, hakları tanınması ve buna dair müdahaleleri engelleyici yaptırımları içermesi gerektir. Bireyin kul olmaktan hak sahibi, kişilik kazandırılmış bir vatandaş haline gelmesi ve iktisadi eylemlere katılabilmesi de, hukuk sayesinde mümkün olabilmektedir. “... (E)vlenmeyi, nesepli, velâyeti, mirası, vasiyeti, mülkiyeti ... hukuk yaratmış ve hepsine de şahsiyeti temel kılmıştır... (H)içbir şeye sahip olmıyan kul evvelâ kanına, canına sahip kılınmıştır; hattâ yavaş yavaş şahsa bağlı haklara mazhar kılınmıştır, nikâhı muteber tutulmuştur; fakat canın yongası ve çoluk çocuğunun geçiminin temeli olan mala asla sahip kılınmamıştır. Kulluk ilgasına değin daima mülkiyete ehliyetsizlik olarak kabul edilmiş ve kulun kazandığı daima efendisinin kılınmıştır... Şahsiyet iktisada ehliyetir; mülkiyete ehliyetir ve iktisadî düzenin temelidir... İktisat, hukukun hayat üzerindeki tesirinin bir neticesidir.”²¹

““İl ilden ayruk olmaz, türesi ayruk olur” şeklindeki atasözü de, hukukun toplum üzerindeki etkisinin bir diğer ifadesinden başka bir şey değildir. Milletler ve ülkeler arasındaki farkı, ırk vücuda getirmez, hukuk yaratır.”²² Sözelimi, Anadolu'nun bağrından kopup çalışmak üzere gidilen Almanya'daki işçilerimizin verimi ile aynı işçi ailelerinin aynı koşullarda yetişmiş ve fakat Türkiye'de çalışmaya devam etmekte olan

---

¹⁹ Kennedy, Duncan; The Role of Law in Economic Thought: Essays on the Fetishism of Commodities, The American University Law Review, Vol. 34:939, 1985, s. 951.

²⁰ Bkz. Cansen, Ege; İlkbahar Ekonomisi, Hürriyet Gazetesi, 4 Mayıs, 2002; yine, bkz. Cansen, Ege; Faize Vergi, Hürriyet Gazetesi, 25 Şubat, 1998. Keza, bkz. Fransız Hukuk Profesörü Henri Denis'den aktaran: Seviğ, Borçlar Hukuku ve İktisat, op. cit., s. 234.

²¹ Seviğ, Borçlar Hukuku ve İktisat, op. cit., s. 227-229.

²² İbid., s. 230.

diğer fertlerinin verimliliği arasında büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Aradaki bariz farkı açıklayacak tek görünür etken, iki ayrı hukuksal ve toplumsal düzen olarak belirlemektedir.

Günümüzde hukukçuların –en azından gelişmiş ülkelerde- doktrinin dar ve katı kalıplarını terk etmeyi göze alarak, hukukun hayata geçirilmesinde devreye giren hukuk alanı dışındaki etmenleri daha fazla dikkate aldığını gözlemlemek mümkündür.²³ Ancak, bu durumun ülkemizde yeterince değerlendirilemediği de ileri sürülebilir. Nitekim, bir görüşe göre “... ülkemizde hukuk ile ekonomi arasında bir denge kurulabildiğini söylemek çok güç” olduğu gibi, “Türkiye’nin yürütme erki hiçbir şekilde ekonomik hukuk devleti ilkelerine uygun değildir.”²⁴ Aynı yöndeki bir başka görüşe göreyse, “(s)af ve kendinden menkul hukuki kavramlar yoktur... (Bu durumu dikkate almaksızın “(ö)tesi” ile arasına geçilmez duvarlar koyan hukuk, kendi içine kapanmakta (ve) gittikçe teknik, kısır, anlaşılabilir ve anlamaya yönelik araçlar üretmez hale gelmektedir... (Ne var ki, d)isiplini yer aldığı bağlamından kopararak herhangi bir bütünsel yaklaşım geliştirmeden salt teknik hukuki araçlarla, bunların işleyiş ve sorunlarıyla uğraşanların, dönüşümler karşısındaki tavırları da sağlıklı olamaz... (Zaten, d)isiplin içinde yer alan teknik hukukçuların, alanların dönüşümünü algılayıp yorumlamaları ve yeni bir inşa sürecine girmeleri genellikle mümkün değildir.”²⁵

Oysa, doğaldır ki “(e)n yaratıcı sezgiler, disiplinler arası işbirliğinden beslenir.”²⁶ Özellikle iktisadi boyutu olan konularda hukuk ile diğer alanların örtüşmesi, “... çok

---

²³ Bkz. İnel, Ahmet; İktisat ve Hukuk Arasındaki Karmaşık İlişki, Güncel Hukuk, Aralık 2005 (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=113>).

²⁴ Yakupoğlu, Mukadder; Rekabet Kültürü ve Rekabet Hukuku, Perşembe Konferansları, RK Yayını, Ankara, Şubat-Mart 2001, s. 129.

²⁵ Karahanoğulları, Onur; Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim), Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 2.

²⁶ Punam Keller’dan aktaran Murray, Sarrah; Diverse Disciplines That Together Bring Enlightenment, Financial Times, 14 Ağustos, 2006, s. 7.

yönlü bir bakış ve kavrayışı gerektirmektedir.”²⁷ Bu gerekliliğin, daha 1970’lerde çarpıcı biçimde ifade edidiği görülür; nitekim, “... Fransa’da yeni bir “ekonomik yargı”... kurulmasını öneren Sfez, aynı zamanda iktisatçı, hukukçu ve sosyolog olan yeni bir yargıç tipinin yaratılması gereğini ... savunmakta(ydı).”²⁸ Bu bağlamda, “... bugüne kadar yanlış bir kavrayışla gelişmiş bulunan sınırlandırıcı ve (giderek) körleştirici hukuk yaklaşımının sınırlarını zorlamaya çalışmak bir zorunluluktur” ve dolayısıyla bu anlamda “... disiplinler arası bir gezintiye çıkmak zorun(luluğu vardır).”²⁹ Bu bakımdan, kanımızca ülkemizde gerek hukukçuların ve gerek iktisatçıların ortak kesişim alanındaki veri ve bulgulardan yararlanmaya başlamaları ümit verici gelişmeleri de beraberinde getirecektir. Bu bağlamda halkbilimden yararlanılması, anılan kesişim alanından doğacak sinerjiye daha da fazla katkı sağlayacaktır kanısındayız.

Disiplinler arasındaki işbirliğinden beslenmeyen bir analizin eksik kalacağına dair çarpıcı bir değerlendirmeye daha burada yer vermek istiyoruz: “*Herhangi bir ticarî sözleşmenin sadece formel-hukukî cephesi, yahut madde ve şekil yapısı ile üretim tekniği, geride onları uygulayacak olan aktif unsurla (insan faktörü ile) birlikte göz önüne alınmadıkça ne mânâ ifade eder? Bugün de aynı üretim ameliyesini ve aynı hukuk tekniğini olduğu gibi kopya eden ülkelerde iktisadî hayat batıdakinden farklı sonuçlar vermekte devam ediyorsa, sebebi altta zihniyet ve tutum farkından başka nerede arayabiliriz?*”³⁰ Nitekim, toplumda geçerlik kazanmış algılamaların ekonomik yapı üzerindeki etkisine yönelik bir çalışmada, kültür ile ekonomik davranış arasındaki bağlantıya dikkat çekilmekte ve kültürel etkenlerin ekonomik davranışlar üzerinde en azından aşağıdaki dört unsur üzerinden etkide bulunduğu vurgulanmaktadır:

---

²⁷ Tan, Turgut; Ekonomik İdari Kararların Yargısal Denetimi, AİD, C. 8, Sy. 2, Haziran 1975, s. 49.

²⁸ L. Sfez, l’Administration prospective, A. Colin, Paris, 1970, s. 199’dan aktaran: Tan, Ekonomik İdari Kararların Yargısal Denetimi, op. cit., s. 49.

²⁹ Karahanoğulları, Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim), op. cit., s. 9.

³⁰ Ülgener, Sabri F.; İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1981, s. 12.

Organizasyon ve üretim, tüketim ve çalışma yapısı, kurumların oluşturulması ve yönetilmesi ile toplumsal bağların kurgulanabilmesi.

Yine, toplumsal yapının ekonomi bilimi bakımından bir “sosyal sermaye (“*social capital*”) olarak ele alındığı ve fiziksel sermaye veya beşerî sermaye gibi, toplumsal değer yargılarının oluşturduğu “sosyal sermaye”nin de ekonomik kalkınmada etken olduğu hususunun ileri sürüldüğü görülmektedir.³¹ Bu meyanda, sosyal sermayenin ekonomik bağlamdaki etkisinin, toplumdaki dayanışmayı kurgulamak için sözleşme veya bürokratik kurallar gibi unsurlara gerek bırakmamak yoluyla işlem maliyetini düşürmesi üzerinden gerçekleştiği savunulmaktadır.³² Keza, toplumsal yapıdaki algılamaların ekonomik kurguyu derinden etkilemekte olduğuna yönelik açıklamalar getiren Weber’e göre de, Püritanizm’in beraberinde getirdiği iş ahlakı, çalışmanın sonuçlarından ziyade kendisinin değerli olduğu yaklaşımını benimsemek suretiyle, bireyin sadece iyi yaşamak için gereksinim duyduğu kadar çalışmasını öngören Aristotelyan-Katolik iş ahlakını bertaraf etmiştir.³³

Bununla birlikte, hemen belirtmek gerekirse, toplumdaki iş ahlakının günümüzde eski dönemlerin dinsel dayanağını artık kaybettiği ve belirtilen ahlaki yapıya sahip toplulukların aynı dinsel temelleri korurken buna dair iş ahlakını yitirdikleri, bahsekonu dinsel kimlikle ilgisiz toplulukların ise benzer değer yargılarına sahip olmaya başladıkları da belirtilmektedir.³⁴ Yine, İtalya’nın güneyindeki küçük bir köyde 1955 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada, sadece çekirdek aile fertlerin çerçevesinde kurgulanan bir sosyal yapının gözlemlendiği belirtilmekte ve güven eksikliğinden dolayı toplumsal

---

³¹ Fukuyama, Francis; Culture and Economic Development: Cultural Concerns, içinde International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences (Eds. N. J. Smelser ve Paul B. Baltes), Oxford: Pergamon, 2001, s. 3132, 3133.

³² Bkz. Fukuyama, Francis; Social Capital and Civil Society, IMF Working Paper, No. WP/00/74, Nisan 2000.

³³ Fukuyama, Culture and Economic Development: Cultural Concerns, op. cit., s. 3131.

³⁴ Bkz. Fukuyama, Francis; Identity Crisis, Slate Magazine, 4 Haziran, 2004; keza, yine aynı yönde bkz. Fukuyama, Francis; Identity and Migration, Prospect Magazine, Sy. 131, Şubat 2007.

işbirliğine olanak vermeyen bu yapının ekonomik ve siyasi gelişmeyi baltaladığına değinilmektedir.³⁵ Özetle, “(i)ktisadî yaşayış, sözün kısası, nerede ve hangi yüzyılda olursa olsun, yalnız dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir madde dünyası değildir. Bütün o yığınların altında ve gerisinde kendine has tavır ve davranışları ile insan gerçeği yatar.”³⁶

Öte yandan, toplumların algılamalarındaki farklılıklar, ekonomik kurumların şekillendirilmesinde önemli rol oynamaya günümüzde de devam etmektedir. Hatta, aynı ülke sınırları içerisinde yaşayan topluluklarda dahi bu farklılıkların önem taşıdığı görülebilmektedir. Sözgelimi, son zamanlarda yapılan bir araştırmaya göre, Belçika'nın iki ana toplumunu oluşturan Flamanlar ile Valonların ayrı yaşayış tarzlarından dolayı, reklamcılık ve habercilik sektöründe iki ayrı yöntemin uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır; birinde daha doğrudan ve keskin, öze ilişkin bir iletişim yöntemi arzulanırken, diğesinde daha dolaylı, sunuş tarzının önem taşıdığı bir iletişim kurgusunun başarılı sonuç alabildiği ortaya konulmaktadır! (Araştırmaya göre, özetle, Flamanları “ikna etmek (“convince”)”, Valonları ise “baştan çıkarmak (“seduce”)” gerekiyor.)³⁷

Yine, iktisadi gelişmelerin, hukuki kavramları biçimlendirmesi de sözkonusudur. Sözgelimi, büyük toprak mülkiyeti ve toprağa dayalı rütbe ve mansıp silsilesi, paranın ve genellikle menkul değerlerin ikinci planda gelen rolü, iktisadi girişimin formları, toplumun içinde bulunduğu çalışma ve iş zihniyetini şekilendirmekte ve hukuki normları da beraberinde sürüklemektedir.³⁸

Öte yandan, doğal olarak toplumların yaşayışında hukuk da etkin bir belirleyici rol oynamaktan geri kalmamaktadır. “Yalnız hayat şartları hukuk kurallarını etkilemez;

---

³⁵ Bkz. Banfield, Edward C.; The Moral Basis of a Backward Society, The Free Press, 1. Baskı, Şubat 1967, s. 7-12.

³⁶ Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, op. cit., s. 12.

³⁷ Bkz. Drew, James; Flemish and French Media: Another Dividing Line?, Together Magazine, No. 7, Brüksel, Mart-Nisan 2008, s. 46, 47.

³⁸ Bkz. Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, op. cit., s. 24 vd.

aynı zamanda hukuk kuralları da toplumun hayat şartları üzerinde etki yapabilir. Türk kanun koyucusunun İsviçre kanunlarını alıntılarını yapmak eylemi iyi bir örnektir; Türk kanun koyucusu İsviçre kanunlarının Türk halkına tıpa tıp uygun gelmeyeceğini biliyordu, ne var ki kanun koyucunun amacı, Türk toplumunun hayat şartlarını değiştirmektir. Bunu yapabilmek için, hukuk kurallarının hayat şartları üzerindeki etkilerinden yararlanmak istedi.”³⁹

Sözgelimi, Montesquieu’ya göre insanları, dolayısıyla toplumları pek çok şey yönetir; iklim, din, kanunlar, ahlak ve örf-adetler gibi.⁴⁰ Örneğin, kuzeyli toplumlar, sıcak iklimin hüküm sürdüğü güneydeki topluluklara kıyasla hürriyetlerine daha fazla düşkün olup, bu durum onların siyasî teşkilatlanma yapılarını da etkiler.⁴¹ Toplumların düşünüş biçimleri ve kimlik algılamaları, içinde yaşanılan coğrafya ile de yakından bağlantılıdır; insanlar onlarca yıl sürdürdükleri yaşama biçimlerini ve tarzlarını hemen terkedemezler; isteseler dahi bunun yerleşmesi topluluk için onlarca yıl ve bireyler için de uzun yıllar gerektirir; keza, buna dair kimliğin üretilmesi süreci de toplumsaldır, coğrafi ve kültürel mülahazalardan bağımsız varolamaz.⁴² Yine, bir başka ifadeyle, “her toplum yaşadığı çevrenin şartlarına tâbidir... Siyasî, iktisadî, kültürel değişkenler değiştikçe, yaşayan hukuk kuralları da kendiliğinden değişecektir.”⁴³ Diğer bir deyişle özetlersek, kanunlar toplum tarafından biçimlendirildiği gibi, toplum da kanunlar tarafından biçimlendirilmektedir.⁴⁴

II.1. Halkbilim ve hukuk: Adalet duygusu

---

³⁹ Hırş, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, op. cit., s. 288.

⁴⁰ Bkz. Gürkan, Ülker; Montesquieu ve Kanunların Ruhunu, AÜHFD, C. 40, Sy. 1-4, 1988, s. 12.

⁴¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Topçuoğlu, Hamide; Hukuk Sosyolojisinin Mübeşşiri Olarak C. S. Montesquieu, AÜHFD, C. 14, Sy. 1-4, 1957, s. 194 vd.

⁴² Kalpakian, Jack Vahram; Placing Exile and Identity in International Relations, Journal of Diplomatic Language, Vol. 2, No. 1, 2005, s. 26.

⁴³ Hırş, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, op. cit., s. 286, 287.

⁴⁴ Gürkan, Montesquieu ve Kanunların Ruhunu, op. cit., s. 16.

Günümüzde ülkemizin önemli sorunlarından birisi, halk nezdindeki itibar anlamında adalet duygusunda gözlenen yıpranmadır. Yargı, halkın gözünde en birinci sırada olması gereken itibar sıralamasında maalesef çok daha aşağı sıraları işgal etmekten bir türlü kurtulamamakta, bütçeden adalet hizmetlerine ayrılan payların sefaleti de buna – mutlaka- katkıda bulunmaktadır.⁴⁵ Oysa, tarihin tozlu sayfalarında gizli çok önceki zamanlardan bir alıntı, bu durumun ne denli tersine bir gelişme gösterdiğini bütün çarpıcılığıyla önümüze sermektedir: 16. yüzyıl İstanbul halkının yaşayışını anlatan bir eserde, idareye esas kılınan adalet anlayışının en belirgin tarafının davaların kısa sürmesi olduğu, zira davaların otuz kırk yıl sürebileceğini kabul etmenin iki cehennemini varlığını kabul etmek anlamına geleceği, oysa birden fazla cehennem söz konusu olabileceğine o dönem insanların inanmadığı vurgulanmakta ve “kimin maslahatı var?” sorusu üç kez üstüste sorulup da yanıtız kalıncaya değin o günkü yargılama sürecinin sonlandırılmadığı belirtilmektedir.⁴⁶ Adaletle yönelik olarak, tarihin bu döneminde topluma hakim olan bahsekonu algılamının günümüzde nasıl da tepetaklak edilip tersine dönüştürüldüğü, gerçekten hazin bir saptama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, halk arasında “hak” kelimesinin bir anlamı da “Tanrı”dır; sözgelimi, vefat eden kişi için halk arasında söylenegelen “Hakk’a yürüdü” ifadesi buna bir örnektir. Bir başka açıdan, “hukuk” deyimi, dilbilgisi anlamında “hak” kelimesinin Arapça çoğuludur.⁴⁷ Bu itibarla, hak ve hukuk kavramlarını “Tanrı” kavramıyla örtüştüren ve inanç dünyasındaki ifadesini “hak” kavramında bulan bir toplumsal yapıda, adalet ve hukuk anlayışının en kutsal dereceye varmış olması ve hakkın tecellisi için her türlü gayretin gösterilmesi, bu durumun en öncelikli toplumsal talep olması beklenir. Yukarıda da değinildiği üzere, tarihin eski dönemlerinde bu yönde bir özellik görülürken, günümüzde bundan oldukça uzak kalınmış olması ve hak-adalet tecellisinde ciddi ölçüde bir gerilemenin gözlenmesi, yüzümüze çarpan bir gerçektir.

---

⁴⁵ Bkz. Özekes, Muhammet; Ülkemizde Hukukun Vicdan ve Ahlak Sorunu, Eskişehir Barosu Dergisi, 2005/6, s. 1-16.

⁴⁶ Bkz. Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati (Çev. Fuad Carım), Güncel Yayıncılık, Üçüncü Basım, İstanbul, Haziran 2002, s. 112, 113.

⁴⁷ Hırş, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, op. cit., s. 99.

II.2. Halkbilim ve ekonomi

Serbest piyasa dinamiği ve toplumlardaki işbölümü mantığı, kişinin bir ekonomik değer üreterek bir başkasının veya başkalarının ihtiyacını “tatmin” etmesini öngörür. İlkel toplumlarda bu, “trampa” ekonomisi şeklinde tezahür etmiştir, yani bir mal veya hizmet üretimine karşın karşı taraftan bir mal veya hizmet üretiminin talep edilmesi şeklinde cereyan etmiştir. Buradaki değiş-tokuşun fiziksel olarak gerçekleştirilmesindeki zorluk, nihayet paranın (veya daha öncesinde kimi mübadele araçlarının –kıymet atfedilen değerli taş veya maden ya da eski Yunan’da sığır, Habeşistan’da tuz, Eskimolorda uzun süreyle kurutulmuş balık gibi kıt malların⁴⁸ (hatta, İngilizce’de “maaş” anlamına gelen “salary” kelimesinin, aylık olarak para yerine eski devirlerde o dönemler için kıt bir mal olan “tuz (İngilizce “salt”)) verilmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir)- bir mübadele aracı olarak kullanılmaya başlanmasıyla sonuçlanmıştır.

Bununla birlikte, paranın elde tutulması, o ekonomik çevredeki muhataplardan mal veya hizmet talep etme hakkına engel olmamalıdır. Aksi halde verdiği mal veya hizmete karşın para alan kişinin buna rıza göstermeyeceği düşünölmelidir. Zira, kişi mal veya hizmetini bir “kağıt parçası” elde etmek için değil, o paranın tanımlandığı toplumdan karşılık olarak başka mal veya hizmetleri elde edebilme beklentisiyle emeğini karşı tarafa sunmaktadır.

Nitekim, özellikle küçük şehirlerde kimi esnaf kendisinden alışveriş yapmayan diğer esnafla ticari ilişkisini bir noktadan sonra sona erdirmektedir; bu yüzden yerel esnaf, diğer esnaftan alış veriş yapmaya azami özeni gösterir. Bu uygulamanın gerekçesi ise açıktır: Benim sunduğum mal veya hizmete rağbet etmeyen birinin ürettiği mal veya hizmete de ben talip olmam! Zira, ben onun talebini karşılarken, onun da benim talebimi (ihtiyacımı) tatmin etmesini beklemekteyim. Bu itibarla, ölkemizde yapacağı yatırımdan elde edeceği kârını yurt dışına aktaracak girişimciye benzer şekilde, bir taşra ekonomisinde yerel esnafa kendi ürettiği –sözgelimi- sobaları satıp karşılığında o yöreden

---

⁴⁸ Bkz. Yenal, Oktay; İktisat Siyaseti Üzerinde İncelemeler, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, s. 24.

mal almak yerine başka şehirlerdeki girişimcilerin ürettiği mallara rağbet gösteren satıcı, nihayetinde yerel esnafın tepkisiyle karşılaşır ve artık o yörede iş yapamaz duruma gelir. Yerel esnaf, bu durumda artık kendi yöresinden alışveriş yapacak esnafın ürettiği sobaya rağbet edecektir!

Bunun bir örneği, taşradaki yerel festivallerde yaşanmıştır: “Panayır” adı altında hasat dönemi sonunda yapılagelen ve yöre esnafının dışında diğer çevre illeri esnafının da mallarını sergilediği satış fuarları şeklinde gerçekleşen geleneksel uygulama, Sinop’un kimi ilçelerinde gözlemlendiği üzere son dönemde değiştirilmiş ve yöre halkının yıllık ihtiyaçlarını karşıladığı emtia satışı özelliğine son verilerek, sadece eğlence amaçlı etkinliklere dönüştürülmüştür. Burada asıl amaç, yörenin ekonomik kaynaklarının yöre dışından gelen yabancı esnafa “kaptırılmaması”, yöredeki paranın yine yörenin esnafında bırakılmasının sağlanmasıdır; yani, bir çeşit “kapalı ekonomi” modeli!

Kuşkusuz, bunun bizi 1980 öncesinde yaşadığımız, kapalı ekonomi ve ithal kısıtları arkasında bırakılan rekabetsiz ekonomi modeline götürdüğünü belirtmek ve bu sonucun yerel halkın çıkarlarıyla ne derece bağdaştığını da sorgulamak gerekir. Burada bir yanda yörenin ekonomik çıkarı, diğer yanda ise rekabetsiz bir ortamda yöre halkının tekeli yapıya mahkum –ve dolayısıyla mağdur- edilmesi gerçeği bulunmaktadır. Ancak, buradaki analizimiz açısından bakıldığında, bir yörede elde edilen değer o yörede –en azından kısmen- harcanması gereğinin ekonomik mantıkla örtüştüğü de bu meyanda ileri sürülebilecektir.

Burada, sözgelimi ülkeler arasındaki ithalat-ihracat dengesinin gözetilmeye çalışıldığı ve aksi halde oluşacak dış ticaret açıklarının sürdürülemez olması nedeniyle dış alımlarda kısıtlamaya gidildiğinin gözlenmesi de çarpıcıdır. Bu manada, sözgelimi doğal gaz alımları nedeniyle Rusya Federasyonu ile dış ticaret açığının ülkemiz aleyhine yüksek tutarlara ulaşması sonucunda Rus tarafına ülkemizden dış alımlarını artırmaları gerektiği yolunda sürekli uyarılarda bulunulduğu hatırlanmalıdır.

Özetle, iki ülke arasındaki ilişkilerde de “ihtiyaçların karşılıklı tatmini” esastır, para sadece bir mübadele aracı olarak bu ilişkinin görünümünü değiştiren sanal bir faktördür. O halde, bir yöreden kazanılan gelirin “çevrilebilir para-döviz” yani finans piyasalarındaki ifadesiyle “*hard currency*” (yahut, başka bir deyimle “nakdî sermaye”) şeklinde serbestçe yurt dışına çıkarılmasının, ilişkinin özündeki “karşılıklılık” esasına aykırı olduğu sonucuna da varılabilecektir (ne var ki, bu durumun ancak ve sadece kendi üretiminin rekabet edebilirliğine güvenemeyen arz edici açısından doğru bir analogi olabileceği hususunun da altını çizmek istiyoruz).

Ancak, hukuki düzenin genelde bu ekonomik yaklaşıma geçerlik tanımadığı da malumdur: Ülkenin herhangi bir yerinde ticari ilişkisinden kazanç sağlamış bulunan bir yatırımcı, kârını ister ülkenin herhangi bir yerinde, ister yurt dışında değerlendirmekte hukuken (mevcut kambiyo rejimi çerçevesinde) serbesttir!

Hatta, bu anlayışın izlerini günümüzdeki kimi ekonomi politikası uygulamalarında da bulmak mümkündür: Örneğin, “*off-set*” adıyla tâbir olunan bu uygulamada, ülkemizin satın alacağı F-16 uçakları için 1980’li yılların sonlarına doğru dönemin hükümeti tarafından ilgili Amerikan şirketine, Savunma Sanayii Müsteşarlığınca kurulacak bir kamu şirketiyle ortaklık içerisinde ülkemizde yatırım yapılması şartı getirilmiş, bunun yanısıra üretilen uçakların bir kısmının ihraç edilmesi de ortak üretici şirketteki yabancı ana firmanın taahhüdüne bağlanmıştır.⁴⁹ Tüm bunlar, aslında yerel örnekte verdiğimiz değerlendirmenin ülke boyutundaki uygulamalarından başka bir şey değildir; yani, özünde aynı ekonomik mantığa dayanmaktadır!

Öte yandan, paranın mahiyetine ilişkin olarak yukarıda yaptığımız açıklamalar, başka bir şekilde bizi çarpıcı bir analize götürmeye de elverişlidir: Paranın bireylerin kendi emeklerini başkalarının hizmetine sunmalarından, yani başkalarının ihtiyaçlarını tatmin etmelerinin karşılığı olarak, sözkonusu bireye toplumun diğer bireylerinden hizmet talep etme, yani kendi ihtiyaçlarını tatmin etmelerini bekleme hakkı yarattığını

---

⁴⁹ Bkz. Altan, Birol; Türk Savunma Sanayisinde “Off-Set” Uygulamaları, TÜSİAD Yayını, 1999, s. 24-34.

belirtmiştik. Diğer yandan, devlet, bireylerin elindeki paranın, yani emeklerinin bir kısmını vergi yoluyla egemen gücüne dayanarak almakta ve karşılığında bireylere hizmet vermeyi taahhüt etmektedir. Şu halde, bu kamu hizmetlerinin sunumunda yolsuzluk veya usulsüzlük, yahut verimsizlik nedenleriyle bireylerin “eksik tatmin edilmesi” halinde, devletin bireylerin emeğini “zorla ele geçirmiş” olması sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Sözgelimi, bir baraj yapımında ihaleye çıkmayarak daha yüksek maliyetin ortaya çıkmasına neden olan devletin aradaki bu fark için bireylere vergi salıyor olması, aslında bireylerin daha fazla çalışması ve emek sarf etmesi, bunu da karşılıksız olarak devlete vermek zorunda kalması sonucunu doğurmaktadır. Oysa, Anayasa'nın “Zorla Çalıştırma Yasağı” başlıklı 18. maddesine göre “(h)iç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır”. Dolayısıyla, angarya yoluyla devletin vatandaşlarını bir tür “köleleştirilmesi” kabul edilemez ve Anayasa ile de kesin olarak yasaklanmıştır.

Benzer analize dayalı bir diğer yoruma göre de “(r)efah devleti, aslında kendileri için çalışanları köleleştirir ve onların mülkiyetini güç kullanarak faydacı bir çizgide yeniden dağıtır”.⁵⁰ Devletin gelir dağılımını düzenlemek ve sosyal devlet ilkesinin gereklerini yerine getirmek üzere uygulamalarda bulunması gerekliliği açısından bu görüş tartışmalı olmakla beraber, angarya ve köleleştirme bağlantısı açısından dikkat çekicidir; en azından, devletin harcamalarında hesap veremeyeceği usulsüzlükler olması halinde, bunun köleleştirme anlamına geleceği yolunda bir düşünsel arka plan oluşturmaya elverişlidir.

Şu halde, bu tür bir analize gidebilme olanağının varlığı derecesinde, sözgelimi, devletin gerekli rekabet ortamını en üst düzeyde gerçekleştirecek şekilde ihaleye çıkma yoluna gitmeyerek kimi yapım veya hizmet sunumu işlerini keyfi biçimde gerçekleştirmesinin, aynı hizmeti gereksiz şekilde daha fazla “birey emeği karşılığı” gerçekleştirmek anlamına geleceği veçhile Anayasa'nın “angarya yasağı” maddesine aykırı düştüğü kabul görebilecektir.

---

⁵⁰ Baldwin, Jason; Mülkiyet ve Ahlâki Hayat, (Çev. A. Zeynep Kopuzlu), Piyasa Dergisi, Sy. 9, Ankara, 2004, s. 33.

Yüksek Mahkemelerin kamu hizmetlerinin sunumuna dair önlerine gelen davalarla ilgili kararlarında bu türden ekonomik analizleri de dikkate almalarının, kamu yararının korunması açısından daha isabetli sonuçlara yol açacağı kanaatindeyiz. Nitekim, sözgelimi Danıştay'ın, özel tekel oluşturulmak suretiyle halktan daha fazla "emek" talep edilmesine neden olunması bağlamında araç muayene istasyonlarının özel tekel şeklinde yapılandırılmasıyla ilgili olarak verdiği istişari görüşte ekonomik analizlere gitmemiş ve buradaki işlemin dayandırıldığı yasal düzenlemenin Anayasa'ya aykırılığı hususuna dikkat etmemiş olmasını "yetersiz derinlikte bir ekonomi felsefesine dayanıldığı" yönünde yorumlamak olasıdır.⁵¹

II.3. Halkbilim ve ekonomi: Değer sorunu

Anadolu'nun yetiştirdiği kâmil insanlardan birisi olan Âşık Veysel'in "güzelliğin beş par'etmez, şu bendeki aşk olmasa" sözü, aslında fiyat veya ekonomik değer kavramının en iyi özetidir denebilir. Toplumsal yaşamımızda, hiçbir doğal mal veya üretim yoktur ki kıymeti kendinden menkul olsun; hepsinde "kıymet" dışarıdan biçilen bir ölçüdür. Rayici oluşturan "şey"⁵², bir ekonomide halkın o "şey" üzerindeki "değer"e yönelik algılamasından başka bir şey değildir. Bunu, çocukluğunda sokakların hürriyet havasını teneffüs edebilmiş şanslı kuşaklar için hatırlatma babında bir örnekle de açıklayabiliriz. Misket kullanılarak düğmeler kazanma üzerine kurulu oyunda, düğmelerinin (yani, oyun bakımından "sermayesinin" tamamını kaybeden çocuk, nihayet eve hamle eder ve "*lender of last resort*", yani bir nevi merkez bankası hüviyetindeki annesinin -rızaıyla yahut genellikle de aşırma suretiyle- mantosunun fevkalade iri düğmesi elinde geri gelir, az önce "ütülerek" tüm düğmelerini kaybeden oyuncunun oyuna yeniden dahil olabildiğini teminen.

---

⁵¹ Anılan Danıştay kararı ile bu husustaki değerlendirmeler için bkz. Çal, Sedat; Araç Muayene Hizmetinin "Özelleştirilmesi", AÜHFD, C. 57, Sy. 2, 2008.

⁵² "Şey", Arapça'da "ayn" kavramıyla ifade edilmektedir ve Türkçemizde "mal" veya "madde" anlamının karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Lakin, “piyasa”ya dahil edilecek bu yeni “mal”ın (düğmenin) diğer sıradan küçücük düğmelerin oluşturduğu pazardaki “rayici”nin belirlenmesi gerekir öncelikle. Düğmeyi –binbir tehlike, risk ve güçlkle evden oyun pazarına arz etmek üzere- getiren sahibi için “değeri” en az yirmi birimdir mesela, ama diğer oyuncuların hemen itirazıyla karşılaşılır: “Hayır, bu düğme en fazla beşlik eder!”. Nihayetinde, bir ortalama değerde uzlaşılır.

İşte, üzerinde “uzlaşılan” bu değer, “pazar”ın (piyasanın) biçtiği “fiyat”tır ve o an için tek geçerli olandır. Ancak, bu anlayışın üzerine oturduğu temel, tamamen toplumdaki değer algılamasına dayanır, tüm değerler gibi her saniye değişmeye de muktedir ve hatta mahkumdur. Dolayısıyla, “dışarıdakilerin” iltifat etmediği bir mal-üretim, sadece sahibi için kıymet taşır, “kendi hüsnüne âşık” kişinin durumuna benzer bir “hüsnü kuruntu” olmaktan daha ileri gitmez. “Marifet iltifata tabidir, iltifatsız meta zayıdır” deyişinden ilham alarak, şunu da söyleyebiliriz: “Ekonomik değer”, diğer bireylerin iltifat etmesi ve talep olmasına bağlı olarak belirlenir, aksi halde ortada “ziyan olan” bir mal-üretim var demektir.

II.4. Halkbilim ve finans

Halkın birikimlerini değerlendirme şekillleri, bir toplumdaki finans piyasasının derinliğini, formlarını ve topluma finans üzerinden katkı sağlamaya yönelik olanakları, ekonomik gelişmenin boyutlarını, nihayet hukuk kurallarını şekillendirir. Sözelimi, inanç dünyasından hareketle faiz konusunda hassas olan kesimlerin ekonomi içine çekilebilmesi için faizsiz bankacılık adıyla bilinen düzenlemeler, ekonomi hukukumuzda son yıllarda yer etmeye başlamıştır. Yine, halkın tasarruf kültürü, bu birikimlerin ekonomiye yatırım olarak döndürülebilmesinde önemli etkenlerden biridir. Bu türden ilişkilere proje finansmanı alanından bir örnek vermenin, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı kanısındayız.

Proje finansmanı açısından bakıldığında, bir projenin amortisman da dahil tüm işletme giderleri elde edilen gelirden daha az ise, aradaki farkın büyük ya da küçük olması sadece sağlanacak finansmanın vadesi anlamında önem taşır ve bu anlamda

“finans edilemeyecek bir proje yoktur”; yani, arada -cüzi de olsa- bir fark olması kaydıyla her proje finansman bulmaya ehildir! Yeter ki, bu cüzi farkın uzun yıllar boyunca borç servisinde kullanılmasını kabullenecek bir finansman piyasası bulunsun. “Bana yeterli uzunlukta bir kaldıraç verin, dünyayı yerinden oynatayım” şeklinde ifade olunan ünlü fizik yasasına benzer şekilde, yeterli uzunlukta bir finansman piyasasının olması halinde, geliri giderini aşan her proje finans edilebilir!⁵³

Maamafih, en ziyade gelişmiş finansal piyasalarda dahi finansman vadeleri 30-40 yıl civarında gerçekleşmektedir; bunu da tasarruf sahiplerinin daha uzun vadede yatırım yapmamaları yönündeki eğilimleri belirlemektedir. Bu, esasında daha ziyade toplumsal yapıya hakim olan yaklaşımın şekillendirdiği bir hadisedir: İnsanlar emekliliklerini veya yaşlılıktaki zor günlerini, yahut çocuklarını veya en fazla torunlarını düşünerek tasarruf eğilimlerini belirlemekte ve böylece tasarruflarının getirilerini geri alacak dönem olarak 20-40 yıl aralığında bir vade yapısını öngörmektedir. Ne var ki, mesela 3-4 kuşak sonrasındaki murislerine bırakmak üzere, sözgelimi 100 yıllık bir devlet tahviline talep görülmemektedir!

Bu yaklaşımı benzer başka alanlarda da görebiliriz. Sanayileşmenin günümüzde kazandığı inanılmaz boyutun sürdürülebilir bir politikayı yansıtmadığı ve doğal kaynakların geri döndürülemez biçimde tahrip edildiği dikkate alındığında, bunun beraberinde getirdiği küresel ısınmanın dünya ölçeğinde felakete yol açacağı, oysa bugün yapılacak 1 İngiliz Sterlini tutarındaki yatırımın ilerideki 5 Sterlinlik harcamadan kurtulma sonucunu doğuracağı yönündeki bir rapor üzerine, bugün yapılacak harcamanın ancak torunların torunlarından yapılacak fazla harcamayı engelleyeceği için kimsenin bugünden bu harcamayı yaparak çok ilerideki nesillere yönelik tasarrufa girişmeyeceği öngörüsünde bulunmaktadır.⁵⁴

---

⁵³ Bu konuya ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Çal, Sedat; Türkiye’de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü, TOBB Yayını, Ankara, 2008, s. 244-251.

⁵⁴ Bkz. Giles, Chris; An Elemental Economist, Financial Times, 4-5 Kasım, 2006, s. 7.

Öyle anlaşılıyor ki, insanlar aynı zaman diliminde yaşamı birlikte paylaşmadıkları, kendilerinden sonraki neslelerini oluşturacak kuşak için tasarruf etme eğilimine psikolojik açıdan henüz hazır bulunmamaktadır. Bunun doğal sonucu ise, gerek finans piyasalarının derinliği, gerek dünya ölçeğindeki politikaların belirlenmesi bağlamındaki yönlendirici nitelik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aksi olsaydı, sözgelimi ancak 80 yılda finansman anlamında kendini geri ödeyecek bir projeyi de gerçekleştirme olanağı doğabilecekti. Bu yaklaşım sonucunda ise, uzun vadeli finansman gerektiren altyapı projelerinin yapılabilmesi oldukça zor olmaktadır ve bugün gündelik yaşamda eksikliğini duyduğumuz altyapısal hizmetlerin sunulamamasının önemli bir nedeni olarak görülebilir.

II.5. Savrulma kazançlar (“windfall profits”) ve değer yargıları

Aynen inanç alanında olduğu gibi, ekonomi biliminde de benzer varsayımların egemenliğine dayalı bir düzen görülür. İkisinde de değer alanının temeli, bir “inanç” üzerine kurguludur. Bir malın “ederi”, maliyetinden daha ziyade, toplumdaki diğer bireylerin biçtiği değerle oluşur. Toplumun değer ölçütlerinde belirli bir değer noktasını teşkil eden bir ürün, üretenin maliyeti daha yüksek bir değer noktasında olsa dahi, bu bir anlam ifade etmez ve bundan dolayı da esasen üretime devamdan mahrum bırakılır. Hemen belirtmek gerekirse, bir ürünün elde edilmesi sürecindeki maliyetine dayanarak bir fiyattan bahsedilebilmesi, -toplumdaki yaygın kanının aksine- kendiliğinden geçerlik kazanabilecek bir argüman olmaktan çok uzaktır. Fiyatı belirleyen temel unsur, toplumdaki diğer bireylerin o ürün karşılığında vazgeçmeye razı olduklarının değerleriyle örtüşür; üreticinin ne kadar yüksek bir maliyet yapısına sahip olduğu, üretim için giriştiği yatırımın mali boyutu bunda etken değildir.

Nitekim, bu yanlış algılamaların ülkemizdeki kimi özelleştirme uygulamalarına yönelik itirazlar sürecinde çoğu zaman karşımıza çıktığına şahit olunmuştur, özelleştirme bedelinin özelleştirilen tesisin yatırımı için harcanmış tutar karşısında düşük kaldığı yönündeki iddialar gibi. Oysa, açıktır ki, bir tesisin değeri başlangıç yatırımına göre değil, o tesisin ileriye yönelik olarak sağlayacağı parasal getirinin-veya bu yöndeki beklentilerin- bugünkü değere indirgenmesi (iskonto edilmesi) suretiyle ortaya çıkar.

Bu itibarla, serbest piyasa anlayışı geçerli oldukta, herhangi bir “mal”ın “fiyat”ı, yapılmış harcamaların yekûnu olmaktan ziyade, ileriye yönelik malî getirisine ilişkin beklentiler çerçevesinde oluşur ve bu meyanda fiyatların esneklik göstermesi doğaldır. Farklı beklentilerin ulaştığı uzlaşma noktasında, “o an için geçerli” fiyatın belirlenmesi sözkonusu olur. Sonuçta tüm konu, “beklentilere” ve bu meyanda oluşan “değer yargılarına” dayanır.⁵⁵

Dolayısıyla, “*windfall profits*” adı verilen “beklenmeyen gelir” kavramı, emek kavramıyla karşılaştırıldığında ilginç sonuçlar doğurmaya adaydır. İbn Haldun’a göre, “(k)azanç ve kâr zanaat ve sanayi dışında başka vasıtalarla elde edilirse, bu kazanç ve kârda dahi emeğin kıymeti olacağında şüphe yoktur.”⁵⁶ Oysa, yukarıda değinildiği üzere, hemen belirtmek gerekirse, bir toplumda fiyat, piyasa denilen mekanizma (aygıt) aracılığıyla belirlenmektedir ve burada “değer”den kasıt, sadece ve ancak toplumdaki diğer bireylerin herhangi bir mal veya ürün üzerindeki algılamaları ve değer yargılarına dayanır. Yani, Marks’ın ifadesiyle, bir malın fiyatı yahut değeri, kendi içkinliğinde değil, ancak bir mübadeleye bağlı kılındığı süreçte ortaya çıkabilmektedir ve bu süreçte ortaya çıkan değer, içerdiği emeğe göre tebellür eder.⁵⁷ Ancak, bu değer yargıları her an ve saniye değişiklik göstermeye yetkin olduğu gibi, bu değişimler çerçevesinde “fiyatı” yükselen bir mal veya ürün dolayısıyla sahibinin ne gibi bir emek sarfetmekte olduğu da –doğal olarak- son derece tartışmalıdır!⁵⁸

Kuşkusuz, spekülasyon amaçlı yatırımlarda, sözgelimi bir arsanın ileride toplumdaki değer yargılarında meydana gelecek değişimlerle değer artışı sağlayacağı beklentisinin de emek içerdiği ileri sürülebilir. Ancak, çoğu kez bu türden emekle yoğrulmuş bir beklentinin varlığından söz edilemeyeceği gibi, şayet bir beklentiden bahsedilecek ise, bu

---

⁵⁵ Bkz. Çal, Türkiye’de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü, op. cit., s. 144, 518 no.lu dipnot.

⁵⁶ Hassan, İbn Haldun – Metodu ve Siyaset Teorisi, op. cit., s. 156.

⁵⁷ Kennedy, The Role of Law in Economic Thought: Essays on the Fetishism of Commodities, op. cit., s. 985, 986.

⁵⁸ Bu konuda ayrıntılı bir tartışma ve değerlendirme için bkz. *İbid.*, s. 987 vd..

türden bir beklentinin “mahiyeti” de tartışılmak gerekir. Şöyle ki; şayet bu beklenti toplumda genel olarak paylaşılmakta ise, zaten beklentiden doğan fiyat artışı daha öncesinde fiyata yansıtılmış, finans piyasalarında geçerli ifadesiyle “satın alınmış bir beklentiye” dönüşmüş olacaktır. Beklentiler, toplumda fiyata o an itibariyle yansımayacak kadar azınlıkta kalan bir istisnai değer yargısı niteliğinde ise, bu defa da bu beklentinin “hesapsız bir risk” içermekle talih oyunlarından doğan kazançlara benzer bir nitelik taşıyacağı ve bu itibarla benzer kazançlarda olduğu gibi yüksek oranlı vergilerle topluma geri döndürülmesi gerekeceği de bir düşünce olarak savlanabilir.

Bu anlayışa karşı, devletin yükselen oranlı kazanç vergileriyle çok kazananın çok vergi alarak iktisadî-toplumsal adaleti (veya dengeyi) kısmen de olsa sağlamayı öngördüğü ileri sürülebilir. Ancak burada farklı olan husus şudur: Çok kazanan birey bütün bu kazancını emeğiyle kazanmış olabilecek iken, talih oyunlarına benzer spekülatif dalgalanmalardan doğan arızî kazancın içinde emekten sözedebilmek daha bir güçtür. Dolayısıyla, her iki kazancın aynı artan oranlı vergilemeye bağlı kılınmasında bu bakımdan isabet görmek de zorlaşıyor.

Sözgelimi, “çekirdek birleşmesi (nükleer füzyon)” teknolojisini geliştirip enerji sorununa çözüm sunacak bir buluş, emeğiyle bu tekniği bulan için inanılmaz bir servet kaynağı olacaktır; bilişim sektöründeki bir yazılımın, sahibini dünyanın en zenginleri arasına koymuş olması örneğindeki gibi. Oysa, buradaki kazancın, satın aldığı “antika” esere ileriki zamanda “teveccühün artması” nedeniyle değer artışı sağlayan bireyin kazancıyla aynı nitelikte olmadığı ve bu yüzden farklı vergilemeye tâbi kılınması gerekeceği de muhtemel savlar arasındadır. Bu türden kazaçlar, özellikle finans piyasalarındaki türev işlemlerde ortaya çıkar ve beklentilerin satın alınması yoluyla olağanüstü boyutlarda kazançlar oluşur. Bu kazançların, reel piyasalarda üretim yapan bir girişimcinin kazancıyla aynı nitelikte ve derecede emek içerip içermediği ise, tartışmaya açıktır denebilir.

Ancak, hemen zikretmek gerekirse, toplumdaki değer yargılarının seyri ters yönde de tecelli edebilir; bu durumda ortaya çıkacak eksilmeyi toplumun bertaraf etmesi nasıl

söz konusu edilmiyorsa, artışın da aynı şekilde algılanması gerekliliği –yine-savlanabilecektir. Sonuç olarak, her iki durumun dikkate alınması, açık bir hükme varmayı güçleştirmektedir. Ne var ki, uygulamada sözgelimi petrol fiyatlarındaki aşırı fiyat artışları (son on yılda varil başına 20 ABD Dolarından 140 ABD Dolarına kadar yükselmiştir) karşısında petrol kaynaklarının sahibi ülkelerin işletmeyi üstlenen – çoğunlukla yabancı- şirketlere yeni kâr paylaşım esaslarını tatbik etmeleri de bir başka gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır! Oysa, aynı devletlerin ters yöndeki fiyat hareketlerinde işletmeci şirketlerin zararlarını karşılamaya gitmeyeceklerini varsaymamız, herhalde yanlış olmayacaktır (nitekim, 2008 yaz aylarında 140 Dolar civarlarına çıkan ham petrol fiyatları, dünya ölçeğindeki malî krizin de etkisiyle Kasım 2008 itibarıyla 50 Dolara kadar düşmüş; ancak, bu düşüş karşısında –fiyatlar yükselirken görülen itirazlar- herhangi bir tazmin edici yöne evrilmemiştir.

Nihayet, hukukumuzda dış etkenlere bağlı olarak gerçekleşen değer artışlarının vergileme dışında paylaşımına dair bir örneğin varlığına da –bu bağlamda- dikkat çekmekte yarar görüyoruz. Bilindiği üzere, belediyelerin (sözgelimi bir bölgeden metro veya yol geçirilmesi gibi) yatırımları nedeniyle o bölgedeki taşınmazların değerinde artış meydana gelmesi halinde, bu artış ile belediyenin yatırımı arasındaki nedensellik bağına dayanarak taşınmaz maliki tarafından belediyeye bahsekonu değer artışının kısmen iade edilmesi sözkonusudur ve yerel yönetimlerde mevzuata dayalı “şerefiye” uygulaması olarak bilinmektedir. Dolayısıyla, “değer artışı” ile “dış etken” arasında bir nedensellik bağı kurulabildiği ölçüde, meydana gelen değer artışının paylaşımına tâbi kılınması gündeme gelebilmektedir. Bununla birlikte, kamu yatırımları bakımından sözkonusu olan bu durum, özel hukuk kişilerinin faaliyetleri bakımından sözkonusu edilmemektedir; sözgelimi, bir başkasının hemen yan arazideki yatırımından dolayı kendi taşınmazı değerlendirilen kişinin, ilgili yatırım sahibine karşı bu türden bir yükümlülük altına girmesi anlayışı bulunmamaktadır.⁵⁹

---

⁵⁹ Uygulamadan bir örnek vermek gerekirse, sözgelimi bir büyük arazi parçasını parselleyip satışı çıkaran girişimci, parsellerin içinde köşelerde konumlandığı arsaları “çoktan satıldı” bahanesiyle ilk başta elinde tutar ve diğer arsaları satmaya çalışır; ki diğer arsalar üzerinde bir

Eski tabirle, “marifet iltifata tâbidir, iltifatsız meta zayıdır”. Ticaret veya yatırım kararlarında, kişinin kendi isabetli kararlarının mı, yoksa kendinden bağımsız dinamiklerin, cereyanların, beklentilerin veya değer yargılarındaki savrulmaların mı katkısı daha fazladır? Satın alınan bir arazi parçası, yahut birikimlerin değerlendirildiği bir para biriminde ortaya çıkan değerlenme ve değer kayıpları, ne kadar kişinin isabetli beklentileri veya tahminlerine, ne ölçüde de kendi dışında, öngörülmesi olanaksız “savrulmalara” bağlıdır? Denilebilir ki, satın aldığınız arsa ancak o bölgeye teveccüh gösterecek yığınların talepleriyle bir değere kavuşuyor, yoksa bizatihi kendisi anlamsız bir toprak parçası, bir alan sathı olmaktan ileriye gitmiyor.

“Güzelliğin beş par’etmez, şu bendeki aşk olmasa” diyen Aşık Veysel’de, benzeri bir esprinin zirveye vardığı görülür. Elinizdeki ürün veya yatırım aracı, etraftakilerin cezbese-aşkı olmasa, “beş par’etmez”! Dolayısıyla, elinizdeki mamelekin değeri, “elalemin” biçtiği değer kadardır; oradaki değer dalgalanmaları ise, çoğunlukla kişinin öngörüsü dışındaki dinamiklerle oluşur. Kişilerin “zenginliği” de, şu halde, “*windfall profits*” denilen “savrulma kazançlar”dır, ne emekle ne de tahmin yeteneğiyle – bütününde- açıklanabilecek bir içerikten yoksundur. Servete yönelik vergileme, belki tam da bu yüzden, toplumsal bağlamda bir hakkaniyetin teslimi, yani o değeri zaten kendisi yaratan topluma bir değer dönüştürme yardımcı olmasıdır denebilir. Yani, özünde “artı değer” ifadesiyle dile getirilen Marksist ekonomi söylemi, her ne kadar emeği yüceltse de, yalnızca emek, resmin bütününe açıklamaya yetmemektedir. Marks’a göre, meta üretmek için toplumsal kullanım-değerleri üretiliyor olunması gerekir. “Hiçbir nesne, “yararlı birşey değilse”, değere sahip olamaz. Yararsız ise, onda bulunan emek de yararsızdır; bu emek, emek sayılmaz ve bu yüzden değer yaratmaz.”⁶⁰

Son yıllarda Çin ve diğer kalkınmakta olan ülkeler nedeniyle hammadde kullanımına aşırı talep patlaması, hammadde kaynaklarına sahip Avustralya’nın

---

defa inşaat başladığında, elde tuttuğu gözde arsaların değeri eskiye oranla çok daha fazla değer kazanmış olacaktır, yan tarafta devam eden inşaatların yarattığı katma değerden dolayı.

⁶⁰ Marks, Karl; Kapital I, ErişYayımları, 3. Baskı, 2003, s. 50.

gelirlerini olağanüstü artırmıştır ve sözgelimi Avustralya'daki bir maden işletmecisi, bundan bir süre önce kendisi için hiç de hesapta olmayan bir değer artışına birdenbire kavuşmuşdur! Petrol kaynakları için de aynı durum sözkonusudur. “*Windfall profits*” denilen bu beklenmeyen gelir artışlarına karşı, doğal kaynakları işleten şirketlere karşı hammaddenin bulunduğu kimi ülkelerin yeniden bir paylaşım anlaşması revizyonuna gittikleri ve bunun ilgili şirketlerce de makul bulunabildiği anımsanmalıdır. Burada değinmek istediğimiz, beklenmeyen gelirlerin, hemen her alanda görülen bir nitelik içerdiğidir. Bu gelirlerin nasıl bir yeniden dağıtım mekanizmasına bağlı kılınacağı – vergileme vb. gibi- ise, üzerinde düşünülmesi gereken bir önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik değerlerin emek ile bağlantısı konusunu bir an için bir tarafa bırakarak daha başka açıdan bir yaklaşımda bulunmak yararlı olabilecektir. Marks'ın da belirttiği üzere, “değer”in ancak ve sadece mübadele sırasında görünür hale geldiğine yukarıda değinilmişti. Değer”i oluşturan başlıca unsur, dolayısıyla, toplumda o “şey”e karşı takdir olunan taleple belirmektedir. Butler'in sözüyle, “bir şeyin değeri, getireceği şey kadardır.”⁶¹ Bir başka deyişle, değer, toplumdaki diğer bireylerin o “şey” karşılığında kendilerinin vazgeçmeye-sunmaya hazır olduğu diğer “şey”lerle oluşur. Sizin komşunuzun elması için bir armuttan vazgeçmeye hazır olmanıza karşı, diğer komşunuz üç armuttan vazgeçmeye razı ise, piyasada bir elmanın mübadele değeri üç armut olarak tescillenmiş olacaktır, o anki “piyasa değeri-fiyatı” anlamında.

Bunun önemli bir izdüşümü ise, şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Gayrimeşru yollardan gelir sağlayan bir kesim, sizin vazgeçmeye hazır olduğunuzdan daha fazlasını kolaylıkla önerebileceğinden, bir malın değeri-fiyatı çok daha yukarılara çıkmış olabilir ve bu durum, sizin emekle kazandığınız gelirinizi daha fazla emek sarfederek çoğaltma zorunluluğuyla karşı karşıya bırakabilir. Sözgelimi, yolsuzluk ekonomisinden beslenenlerin varlığı halinde, bir ildeki gayrimenkul fiyatları emekle kazanılan gelirlerin karşılayamayacağı derecelere erişmiş olabilir! Nitekim, görelilik olarak ne sanayisi veya ticaret yapısı ne de üretim boyutuyla öne çıkan, “öğrenci ve memur kenti” niteliğiyle

---

⁶¹ Aktaran: Marks, Kapital I, op. cit., s. 47, 7 no.lu dipnot.

tebarüz eden Ankara'nın kimi gözde semtlerinde bu türden gelişmelerin varlığı düşündürücü olabilir.

Dolayısıyla, gayrimeşru ekonominin dolaylı etkisi bağlamında ele almak gerekirse, bu durum emeğiyle hayat süren diğer insanlar üzerinde emek sömürüsü anlamına da gelebilecektir ve toplumdaki yolsuzluklar –bu açıdan da- tüm bireyleri ilgilendirmek durumundadır. Bu itibarla, günümüzde neredeyse her kesimde arızası görülen “paranın kiri olmaz” yaklaşımı ve değerlerdeki görece yozlaşma dikkate alındığında, Anadolu'nun son dönem ozanlarından sayabileceğimiz Barış Manço'nun şarkılarında ısrarla dile getirdiği “herşeyden önemlisi, helal alın teri”, “dünya ahret bir, keyif sürmek için, mutlak dökmeli helal alın teri” veya “alın teriyle kazanan, en mutlu kişi” sözleri, herhalde daha az isabetle vurgulanamazdı.

Hemen belirtmek gerekirse, bir döneme damgasını vuran “hayali ihracat” yoluyla gayrimeşru kazanç temini çok defa ülke gündemini işgal etmiş olmakla beraber, aslında toplumumuzda pek çok alanda “hayalî (fiktif)” zeminlere rastlanmakta olduğu da savlanabilir: Çoğu zaman üretimimiz hayalîdir, eğitimimiz keza; hocalarımız “eğitiyormuş gibi”, öğrencilerimiz “öğreniyormuş gibi” yapar, sanayicimiz koruma duvarları arkasında “üretiyormuş gibidir”, işçimiz “çalışıyormuş gibi” görünür, memur “mesaideymiş gibi”. Sonuçta, biz de “yazıyormuş gibi” olduysak, bundandır (kaidetendir)! Özetle, “gibi gibi” hayalî üretimlerin ülkesi olma niteliğinden kurtulabilmek, her bakımdan ülke kalkınmasının başlıca reçetesidir kanısındayız.

Halk arasında çoğu kez espri mahiyetinde söylenegelen kimi sözler, aslında çok daha derin açılımlar getirmeye elverişlidir. Sözelimi, Nasreddin Hoca'ya atfedilen “düyanın merkezi işte burasıdır, inanmazsan ispatla” ifadesi, inanç kökenli bir değer yargısının ne derece “esaslı bir temel” kurduğuna dair sorgulamayı içermek bakımından önem taşır. Yine, inanç dünyasından bir diğer örnek vermek gerekirse, abdestin dinin temel direğini oluşturduğu yönünde biteviye nasihat veren kişiye “bu nasıl “temel direktir” ki, bir defa hacet teşebbüsünde yıkılıverir” yanıtını veren nüktedân, ekonomideki değer sorununa da bir nevi yanıt vermiş sayılabilir. Daha önce de vurguladığımız üzere,

bir “şey”in değeri, toplumdaki değer yargılarına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla, bu değer algılamasındaki değişiklik, bir anda değer üzerinde yıkıcı bir etki doğuruvermektedir. Özetle, değer kavramında mündemiç olan aslî unsur, temelinin bir tür “inanç”, bir “yargı” olmasıdır ve bu “fiktif” olma keyfiyeti, tüm yapının kırılabilirliğini ve bir anlamda “hayal meyal şeylerden” oluştuğu söylenebilecek niteliğini vurgular.

Bu durumun ekonomideki izdüşümü ise çarpıcıdır: Borsa değerlerindeki artış-azalışlar, her gün ileriye yönelik beklentilerin şekillendirdiği değer yargılarıyla dalgalanır. Yine, finans dünyasındaki işleyişe bakıldığında, sözgelimi gayrimenkul değerlerindeki bir anda meydana geliveren düşüşler, bu değerleri teminat alan kredi piyasalarında çöküşe ve bankacılık-finans sektöründe iflaslara neden olabilmektedir. Bu süreçte gözlenen olgulardan biri, emlak değerlerindeki aşırı oynamalardır ve dayandığı temel de sadece ve sadece toplumdaki değer yargısıdır. Yani, burada esas alınan temel, toplumu oluşturan bireylerin değer yargılarından başka bir şey değildir ve bu “fiktif” temele dayanan piyasaların en ufak bir esintide “hâk ile yeksan (yerle bir) olması” şaşırtıcı sayılmamak gerekir. “Şeyh uçmaz, müridi uçurur” deyişine benzer şekilde, “değer”i toplumun algılaması oluşturur ve çıkardığı gibi de düşürür; bir esintiyle tüm değer yargıları, beklentiler, velhasıl herşey değişebilir.

Finans piyasalarını temelinden sarsan bu tür değer algısı değişiklikleri, son günlerde ekonomi piyasalarında yaşanan krizde de ön plandadır ve her zaman –önceden mutlaka önlenebilecek türden- makro ekonomik dengesizliklerin bir sonucu olarak da ortaya çıkmayabilmektedir. Sözgelimi, ABD’ne göre daha sıkı bir parasal politika izleyen İngiltere’de, mesken fiyatlarının –beklentinin aksine- daha da aşırı değerlendirildiği gözlenmiştir. Wolf’a göre asıl neden, piyasalarda görece uzun süreli istikrarlı yapıdan kaynaklanan gereğinden fazla iyimserlik ve güven ile sermayenin uluslararası dolaşım serbestisi ve kolayca, yüksek likiditede erişilebilirliği olmuştur, ki bunların kolaylıkla tedbir alınabilecek nitelikte olmadıkları söylenebilir.⁶² Sonuç olarak, mesken kredisi (“mortgage”) üzerinden finans piyasalarında oluşturulan “balon”un patlaması, aşırı

---

⁶² Bkz. Wolf, Martin; Why Greenspan does not bear most of the blame, Financial Times, 9 Nisan, 2008, s. 11.

değerlemelerin varlığına atfedilmektedir ve özünde bir değer algısı sorununa işaret etmektedir.

II.6. Halkbilim ve ekonomi: Meslek-uğraş (hobi) ayrımı

Yukarıda değer kavramıyla ilgili olarak değinilen hususa benzer bir analogi, meslek-hobi ayrımında da geçerlik kazanır. Bireyin kendi arzu, “hevâ ve heves”lerine göre bir mal veya hizmet üretimini gerçekleştirmesi, diğer bireylerin karşılığını vermek esasına dayalı talebiyle karşılanmadığı (eşleşmediği) sürece, sadece bir “hobi” veya bireysel uğraş olarak kalmaya mahkumdur. Bunun bir “meslek” olarak addolunabilmesi için, toplumdaki diğer bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması önkoşuldur. Daha ayrıntılı olarak ifade etmemiz gerekirse, bireyin diğer bireylerce üretilen mal veya hizmetlerden yararlanabilmesi için, kendisinin de onlara belirli bir mal veya hizmet üreterek hem kendisinin hem de karşı bireylerin ihtiyaçlarını tatmin edebiliyor olması gerekir. Para, işte bu mübadelenin birimlerini belirlemeye ve ileriye yönelik kaydî ilişkilere girmeye yaramaktadır sadece.

Dolayısıyla, “meslek” ibaresi, toplumdaki bireylerin karşılığında o bireye kendi üretimlerinden veya malvarlıklarından belirli ölçülerde vermeye rıza gösterecek oranda gereksinim duydukları bir mal-hizmet üretimini içeriyorsa –ancak- “meslek” olarak addedilebilir; aksi halde, sadece bireysel bir uğraş (hobi) sözkonusudur. Kuşkusuz, kendi şahsi uğraşlarını ifa eden, ancak buna toplumda iltifat gösterilen istisnai alanlar da olabilir ve bu durumlarda meslek ile uğraş (hobi) kesişebilir; ancak, doğaldır ki bu durum karşımıza oldukça nadiren çıkar. Sözelimi, bir kişi kendi zevki için resim yapar veya şarkı söyler ise ve bu hizmet, toplumda –karşılığı verilmek suretiyle- talep edilmekte olursa, böylesi bir kesişimden bahsedilebilir. Doğal olarak, uğraşları ile mesleklerini aynı kümede örtüştürebilenler bakımından bir bahtiyarlık ve talihli olmak durumu vardır.

Meslek-uğraş ayrımı, bir başka ifadeyle “hesaplı olan-olmayan davranışlar”, yani “iktisadî amaçlı olan-olmayan” şeklinde de dile getirilebilmektedir. Buna göre, *“(m)esleğin ifasına yarayan faaliyetler peşinde koşmak hesaplı, mesleğin ifası ile ilgili olmıyan faaliyetlerle uğraşmak ise hesaplı olmıyan faaliyetlerdir.* (Bu durum, halkımızın

şu veciz ifadesiyle belirtilir:)
*“Yâr aşkı”, kâr aşkı”. Kâr aşkı ile yapılan faaliyetler, iktisadî faaliyetlerdir. İnsanı dükkana kâr aşkı koşturur. Eve de yâr aşkı koşturur. Yâr aşkına yapılan şeyleri İslâm Hukuku ve halkı “Allah rızası” için yapılan sözü ile ifade eder.”*⁶³

II.7. Halkbilim ve sosyal güvenlik

İktisadi veya hukuki alanda gidilen uygulamaların, halkın yaşayış ve algılamalarıyla örtüşmemesi halinde başarılı bir sonuç alınamayacağı açıktır. Sözelimi, yanlış yorum üzerinden giderek kaderci bir anlayışın özelliklerini gösteren bir toplumda, sigortacılık sektörünün gelişmesi fevkalade zordur. Nitekim, İlber Ortaylı’ya atfen, Osmanlının son dönemlerinde İstanbul’u ziyaret eden bir Avrupalının neredeyse her dükkanda en muteber köşede asılmış Arapça “Yâ Hâfız (Allah korusun)” yazılı levhaların mahiyetini sorması üzerine, dönemin fevkalade nüktedan ve hazırcı Dışişleri Bakanı Keçecizade Fuat Paşa’nın “onlar Osmanlı sigorta kumpanyasının poliçe belgeleridir” ironik yanıtını verdiğini burada belirtmekte yarar görürüz. Yine, ölümü “ilahi emrin tecelli etmesi” olarak yorumlayan bir toplumda, tazminat veya sorumluluk hukukunun gereğini yerine getirmek veya tedbir almak yönünde girişimlerde bulunulmaktan sarfi nazar edildiği de sıklıkla görülmektedir.

Bu keyfiyetin uzun zaman dönemleri boyunca sıkı biçimde benimsenmiş bir inanışı temsil ettiğini söylersek, kanımızca pek de yanılmış olmayız. Sözelimi, tarihte Osmanlının hüküm sürdüğü devirlerde Akdeniz’de seyreden bir Türk gemisinde hasta bir Türk’ü –esareten belki kurtulma ümidiyle veya en azından para kazanmış olma saikiyle-berberlik yapmasına rağmen tedavi etmeye kalkışan bir esirin, kendisine “ümitsiz bir vakaya müdahale etmede ne maksat taşıdığını” soran ve hekimlik bilgilerine çok daha fazlasıyla vâkıf bulunan diğer bir esire verdiği yanıt ilginçtir; “bundan sonra, hastalara hep şifa vaadinde bulun, Türkler Hıristiyanlara benzemez⁶⁴, ölümü, hiçbir vakit, hekime

---

⁶³ Seviğ, *Borçlar Hukuku ve İktisat*, op. cit., s. 234.

⁶⁴ Burada da görüldüğü üzere, Türk kavramı Avrupa’da tarih boyunca hemen daima Müslüman kavramıyla örtüşürülmektedir; o kadar ki, Osmanlı coğrafyasıyla ilgisi bulunmayan sözelimi

yüklemezler, saati gelmiş, göçtü, derler.”⁶⁵ Bu vahim algılama, yalnızca tarihin eski yapraklarında kalmış da değildir; daha 1990’lı yılların ortalarında Mısır’da küçük kızının devletçe yasak kılman ve fakat Berberi toplumlarında yaygın biçimde uygulanan bir cerrahi operasyon sonucunda hayatını kaybetmesi nedeniyle doktora ceza davası açan hükümeti anlayamadığını söyleyen babası, “ecel geldiyse doktorun ne kabahati var ki” şeklinde şaşkınlığını dile getirmekteydi.⁶⁶

Yine, sözgelimi, sosyal güvenlik düzeninin gelişmesi, daha ziyade sanayileşmiş bir toplumdaki işçi sınıfının çalışamayacak hale geldiğinde güvencede olmasını sağlamaya yöneliktir, ancak her sanayileşmiş toplumda da bu mutlaka aynı şekilde veya yaygınlıkta yer etmez. Toplumsal dayanışmanın az veya neredeyse olmadığı batı toplumlarında sosyal güvenlik çatısı bir nevi yaşamanın sigortası anlamına gelirken, dayanışmacı toplumlarda bu daha az etkinlik taşıyan bir unsur şeklinde belirir.⁶⁷

Örneğin, toplumumuzda ekonomik kriz dönemlerinde zor duruma düşenler hemen ebeveynlerinin yanına sığınarak aynı evde yaşamaya başlar, yahut evebeynler yaşlandıklarında çocuklarının veya büyük aile yapısının içinde bir korunak bulur, kentleşme sürecinde dahi bu durum büyük ölçüde devam edegelmektedir. Bugün neredeyse 40 yaşını aşkın evlenmemiş bireylerin hala ailesiyle birlikte oturmaya, işsizce harçlığını ebeveynlerinden almaya devam ettiğine dair örnekler görülebilmektedir. Dahası, bu örnekler münferit olmaktan ziyade, toplumda gayet rahatlıkla benimsenmiş bir durumda olmakla dikkat çeker, yadırganmaz. Benzeri bir durum, ekonomik krizlerin

---

Afrika’nın güneyinde bir Hıristiyan’ın Müslüman olması dahi “Türk oldu” şeklinde ifade edilmekteydi (bkz. Ortaylı, İlber; Avrupa ve Biz, 1. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2007, s. 84).

⁶⁵ Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati op. cit., s. 20, 21.

⁶⁶ Bahsekonu habere, ABD’nde yüksek lisans çalışması nedeniyle bulunduğumuz 1996-1997 yıllarında “The Washington Post” gazetesinde tesadüf etmiş olmakla beraber, anılan gazetenin arşiv dosyalarında ağ erişimi üzerinden yaptığımız çalışmada kesin tarihini belirleme olanağı bulunamamıştır.

⁶⁷ Bu konuda daha ayrıntılı bir çözümleme için bkz. Ortaylı, İlber; Son İmparatorluk Osmanlı, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 94.

yaşandığı 1995 Meksikası veya 2002 Arjantininde de yaşanmıştır ve krizden etkilenenler, sosyal güvenlik sisteminin eksikliklerini aile içi dayanışmayla aşabilmişlerdir.⁶⁸ Doğal olarak, bu nitelikleri gösteren bir toplumsal yapıda, sosyal güvenliğe ilişkin hukuki düzenlemelerin kapsamı ve etkinliği de ona göre olmaktadır.

II.8. “Hak etme” kavramı ve finansman ilişkisi

“Hak etme” tabirinin bir diğer ilginç izdüşümünü günümüzün kimi iktisadi faaliyetlerinde gözlemek mümkündür. Borç veya kredi alınarak pek çok mülkiyete erişmek, kredi finans piyasaları yeterli derinliğe ulaşmış ülkelerde mümkündür. Ülkemizde sözgelimi taşınmaz mülkiyetini elde edebilmek için önceden yoğun bir tasarruf ve birikime gidilmesi gerekirken, gelişmiş ülkelerde bir sermaye birikimine gerek duyulmaksızın, başkalarının birikimleri üzerinden hareket edilmek suretiyle finans camiasına başvurularak kredi alınır ve aylık taksitlerle bu kredi geri ödenir, yatırımın getirisi kredi geri ödemesini karşılayacak kadar bir tutara ulaştığı sürece, edinilecek taşınmaz sınırsız sayıya varır, yeter ki “bu taşınmazın kazancıyla kredi geri ödemesini denkleştirecek bir idare edebilme kudretine-becerisine” mâlik olunsun.

Şu halde, bireyin “idare yeteneği”, yani o işin üstesinden gelebilme yetisi, yahut “hak etme” kapasitesi buradaki belirleyici husustur. Hak edebildiğiniz veya üstesinden gelebildiğiniz sürece istenildiği kadar çok taşınmaz mülkiyetine sahip olmanız imkan dahilindedir. Dolayısıyla, teorik olarak bir ekonomide mülkiyet sahibi olmak için gereken tek şey, “üstesinden gelebilme”, yahut “hak edebilme” yeteneğidir. Bu sayede, hemen her taşınır veya taşınmazın mâliki olmaya teşebbüs edilebilir! Mülkiyet kavramını “hak etme” anlayışı ile örtüşüren bu yaklaşımın önemi açıktır.

II.9. Halkbilim ve rekabet

İktisadi zihniyet, esasında toplumların iktisadi davranışlarında belirleyici rol oynamaktadır. Toplumun ahlaki telakkileri bunda başlıca etmenlerden biridir. Sözgelimi,

---

⁶⁸ Fukuyama, Social Capital and Development: The Coming Agenda, op. cit., s. 28.

“Orta Çağ’da içine kapalı ve kanaatkâr bir hayat biçimi egemendi... İnsan, kendisini ve ailesini geçindirecek şeylere sahip olmanın yeterli olduğu kanısını taşıyordu (esasen, ekonomi kelimesinin lügat anlamı da “ev idaresi” demektir⁶⁹). Bu ahlak anlayışında itidal kavramının etkili olduğu ayrıca belirtilebilir. (Bu dönemde) Avrupa’da egemen olan katoliklik Max Weber’e göre iktisap ruhunu reddetmişti. En azından iktisap eğilimini ahlaki açıdan doğru saymıyordu... Servete ulaşma isteği daha önce kınanırken Reform hareketinin önemli ismi Calvin’in de etkisi ile bir ödev niteliğini kazanmıştır.”⁷⁰ Yine, eski dönemlerde “... birikdirilen yahut ticaret sayesinde elde edilen kazançların da istihsale tahsisi(nin) memnu olduğu” ve “... (d)aha fazla kazan(cın) makbul ve meşru addedilme(diği)” bilinmektedir.⁷¹

Türk toplumunun iktisadi faaliyetlere bakışı ve ahlaki telakkilerine uzun süre hakim olan yaklaşımla benzeştiğini düşündüğümüz için, bu ifadelerin çarpıcı olduğu kanısındayız. Bu meyanda, ekonomik gelişmelerin incelenmesinden çıkarılacak en önemli derslerden birinin, toplumun refahı ve rekabet gücünün, yaygın ve güçlü kültürel özellikler tarafından koşullandırıldığını kavramak olduğu söylenebilir.⁷² Sosyo-kültürel yapımız, çok uzun zamandan beri iktisat politikalarımızın gelişmesinin önünde bir engel teşkil etmiştir. Zira, toplumumuzdaki “geleneksel yapı içinde... ne **başarı motifi** var, ne **rekabet motifi** var, ne **yenilik motifi** var.”⁷³

---

⁶⁹ Seviğ, Borçlar Hukuku ve İktisat, op. cit., s. 235.

⁷⁰ Weber, M., The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism’den aktaran: Güriz, Adnan; Kapitalizm ve Hukuk, AYD, C. 10, 1993, s. 195, 196. Weber’e göre “aslında kazanma ihtirası kapitalizmle bağlantılı değildir. Kazanma ihtirası tarih boyunca garsonlarda, doktorlarda, arabacılar, fahişelerde, soylularda hatta dilencilerde görülmüştür” (İbid., s. 196).

⁷¹ Koloğlu, Mahmut; Kapitalizm İnkâr Edilebilir Mi?, AÜHFD, C. 7, Sy. 3-4, 1950, s. 562.

⁷² Bozkurt, Rüştü; Etkin Piyasa Yaratmada Kültür, Olanak ve Kısıtlarımız Üzerine Bir Deneme, içinde Perşembe Konferansları, RK, Ankara, Kasım 1999, s. 138.

⁷³ Erkan, Hüsnü; Türk Toplumunda Kültür ve Rekabet, içinde Perşembe Konferansları, RK, Ankara, Kasım 1999, s. 52.

Nitekim, daha Osmanlı döneminde ancak **dünyevî** hayatı kısıtlayan **uhrevî** tabuların kaldırılmasıyla çağdaşlaşmanın yakalanabileceği görülmüştü.⁷⁴ Bu uhrevî dünya görüşü içerisinde, ““bir lokma, bir hırka” felsefesinin getirdiği miskin teslimiyetçilik ile ticari çıkar kavramı çelişiyor ve bu çelişkide, felsefi rahatlık tercih ediliyordu. (Bunun temelinde de) rekabetçi nitelik yaratmayan bir eğitim modeli vardı”.⁷⁵ Bugün de “insanları eğitirken, özgür insan yetiştirmiyoruz, biz terbiyeli insan yetiştiriyoruz. (Bu da sorgulamayı, tartışmayı ve yeni fikirler öne sürmeyi engelleyen, sözgelimi) daha üst düzeydeki bir kişiyle tartışmaya kalkıldığında “terbiyesizlik” (ithamıyla karşılaşılan bir sosyo-kültürel yapı oluşturmaktadır).”⁷⁶ Gerek eğitim sisteminin bu anlamdaki yetersizliği ve gerek toplumdaki uhrevî alana yönelik algılama, ülkemizde rekabetçi zihniyetin yeterince ortaya çıkmasını engellemektedir.

Nitekim, günümüzde de “çok mal haramsız, çok söz yalansız olmaz” deyişi sıklıkla dillendirilmektedir ve böylece dünyevî alandan uzaklaşan bir sosyo-kültürel yapıya işaret etmektedir. Bunların sonucunda;

“Türk toplumundaki geleneksel sosyal dayanışmacı yapı nedeniyle rekabetçi bir anlayış için, yenilikçi bir anlayış için, teknoloji üretmek için yeterli bir alan oluşamıyor... Olsa olsa çıkar rekabeti var, ama batıdaki gibi bireysel çıkar yerine Türk toplumunda sosyal ve bağımlılıkla bütünleşmiş bir grupsal çıkar sözkonusu. Buna bağlı olarak ekonomik alandaki kapitalizmimiz kuralsız ve kurumsuz geliyor. Grupsal çıkarlar, rüşvet, vesaire; bağımlılık ilişkisiyle bütünleşince, ortak çıkarı gerçekleştirmek ön plana çıkıyor. Dolayısıyla, başarı rekabetinin olmayışı rekabetin etkin biçimde oluşumunu engelliyor... Devlet tepede dünyevi, dini ya da sosyal kurallarsa tabanda veriliyor, orada da dayanışma ve bağımlılık var, rekabetin ön koşulları, kültür bir yerde yeterli ölçüde yok... Dolayısıyla, Türkiye’de rekabeti düşünürken, bu zihniyetin ve kültürel değerlerin topluma verilmesi gerekiyor... Aksi halde, Türkiye’de bugünkü gibi bağımlılıklar ve ilişki

---

⁷⁴ Karakoyunlu, Yılmaz; Türk Ekonomisinde Çağdaşlaşma Süreci, Diyalog Yayınları, İstanbul, 1997, s. 35 (“vurgu” yazarına aittir).

⁷⁵ Karakoyunlu, Türk Ekonomisinde Çağdaşlaşma Süreci, op. cit., s. 42.

⁷⁶ Erkan, Türk Toplumunda Kültür ve Rekabet, op. cit., s. 52.

toplumu sürer gider; başarı toplumu değil, başarı rekabeti değil, ilişki toplumu geçerli olur.”⁷⁷

“Rekabet, ihanettir!”. Bu “değiş”in 2000’li yıllarda Anadolu’nun bir ilçesinde denetim görevini yerine getirmekte olan bir Rekabet Kurumu Uzman Yardımcısı⁷⁸ tarafından bir ticari işletmede asılı levhada gözlenmiş bulunması durumu karşısında, içinde bulunduğumuz dönemde dahi rekabet kültürünün toplumumuzdaki yerinin hangi düzeyde seyrettiğini yorumlamak zor olmasa gerektir. Esasen, rekabete dayalı düzenlemelerin ülkemizde ancak son yıllarda kurgulanabilmiş olması, bu gözlemle fevkalade örtüşmektedir. Yıllarca atalet içerisindeki bir sessiz bekleyişin sonucunda, AB’ne uyum sağlayabilmek adına “Rekabet Kurumu (RK)” nihayet ihdas edilebilmiştir ve halihazırda faaliyet göstermektedir.⁷⁹

Tamamiyle rekabet kültürü üzerine kurgulanan –ve rekabeti korumayı öngören kanunlarını daha 1895’lerde kurgulamış bulunan- ABD toplumuna kıyasla ülkemizin bahsekonu düzenlemeler için 1995 yılına kadar beklemiş olması⁸⁰ veya Anayasamızda dahi açık biçimde yer verilen “rekabeti sağlama ve koruma” hükmüne karşın yargımızın muhtelif kararlarında bu unsura yeterince değer vermemiş olması da, artık şaşkıncı gelmemelidir! Yine, Anayasamızda tüketicinin korunmasına yönelik çok açık bir hüküm olmasına rağmen, tüketicinin korunması hakkında kanun ile bankacılık ve finans sektörünü düzenleyen kanunun çıkarılıp ilgili alanlarda düzenlemeye gidilmesi için uzun yıllar geçmiş, nihayet AB ile kurulan gümrük birliğine uyum amacıyla sözkonusu yasalar

---

⁷⁷ Erkan, Türk Toplumunda Kültür ve Rekabet, op. cit., s. 48-56.

⁷⁸ Bahsekonu gözlem, RK Uzman Yardımcısı Çiğdem Ünal tarafından yapılmış olup, 2007 Aralık ayı itibarıyla tarafımıza aktarılmıştır.

⁷⁹ 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (13 Aralık, 1994 tarih ve 22140 sayılı RG’de yayımlanmıştır).

⁸⁰ Bilindiği üzere, ülkemizin AB ile gümrük birliğine geçişi, AB’ne uyum sağlama beklentisiyle –ancak- gerçekleştirilebilmiştir ve bunun için 1995 yılına kadar beklememiz gerekmiştir!

çıkarılabilmıştır.⁸¹ Ne var ki, halkının yaşayışında ve değer yargılarında yerini bulamamış bir rekabet anlayışının sadece kanunlarda yer alması, –doğal olarak- etkinlik yaratmaktan ve sonuç doğurmaktan da uzak kalacaktır.

Hemen belirtmek gerekirse, rekabet kültürünün toplumumuzda çok daha eski devirlerden bu yana kâfi derecede yer etmediği görülür. Tanzimat döneminde bu durum yavaş yavaş değişmeye yüz tutmuş, o dönem Avrupa’da gerçekleşen üretim teknolojisindeki gelişmeler dolayısıyla üretim miktarlarında ve fiyatlardaki sınırlamaların (narh uygulamasının⁸²) kaldırılmaya başlanması sözkonusu olmuştur; zira, endüstri toplumu, rekabet toplumdur. Tanzimat toplumu, lonca düzeni ve anlayışı çerçevesinde bu gelişmeye karşı direnmiştir; ancak, kazanç alanı genişleyip toplumda mal ve hizmet talebi artmaya başlayınca, lonca düzeninin yıkılması kaçınılmazdı.⁸³ Bu anlayış sadece Türk toplumuna mahsus bir özellik de değildir, Avrupa’da lonca sisteminin egemen olduğu Ortaçağ zamanlarında da rekabet istenmemiş ve mal üretimi sınırlandırılmıştır; zira, dönemin anlayışına göre, fazla mal üretimi rekabet ve yıkım getirdiğinden, ne mal fazlası ne de mal eksikliği olması arzu edilirdi.⁸⁴

II.10. Halkbilim ve mülkiyet

Maddi gelir elde etmek amacıyla mülkiyetin bir güdüleme olarak önlerine konulması nasıl pek çok toplumsal yapıda insanları biteviye çalışmaya sevk ediyor ve buna karşın ekonomik anlamda mülkiyeti kabul etmeyen rejimlerde sırf toplum için

---

⁸¹ Kumcu, Ercan; Rekabette AB’ye Uyum, Hürriyet Gazetesi, 27 Kasım, 2005, s. 11; keza, bkz. Karahanoğulları, Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim), op. cit., s. 67.

⁸² Tanzimat döneminde kırılan bu “loca düzeni ve lonca ekonomisi” uygulamasında, ihtiyaç maddelerinin fiyatları esnaf ve şehrin ileri gelenleri ile şehir kadısından oluşan bir kurulda saptanırdı; narh miktarı kesindi ve ürünler ne bunun üstünde ne de altında bir fiyata satılabilirdi (bkz. Ortaylı, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Gözden Geçirilmiş 25. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006, s. 206).

⁸³ Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, op. cit., s. 205.

⁸⁴ Bkz. Ortaylı, Son İmparatorluk Osmanlı, op. cit., s. 104.

çalışma güdüsü yetersiz kaldığından belirgin bir atalete yol açıyorsa⁸⁵, aynı mekanizmayı toplumun yaşayışında değişik veçheleriyle görmek olanaklıdır. Sonuçta, Nasreddin Hocamızın “el, elin merkebinin türkü çıkırarak arar” esprisi, mülkiyet güdüsünün eski zamanlardan bu yana nasıl da başarıyla uygulanmakta olduğuna delalet etmekten başka bir anlam taşımamaktadır kanısındayız!

Esasen, mülkiyet denilen şey, Yunus Emre'nin “mal da yalan, mülk de yalan; al, biraz da sen oyalan” deyişine benzer biçimde, özünde “dolap beygirlerine takılan at gözlüklerinden” başkaca bir kurgu da değildir. Mülkiyet güdüsüyle hareket eden girişimci, sonuçta kendi çıkarına çalışıyor görünmekle beraber, aslında aynı zamanda topluma mal veya hizmet üretmeye yaramaktadır ve bu bakımdan “dolap beygiri” benzetmesinden hareketle denebilir ki, toplumun yararlanması için su çıkarmaya memur edilmiş olmakla eş anlamlı hale gelmektedir.

Öte yandan, mülkiyetin sınırlandırılması gerçeği çarpıcı biçimde burada karşımıza çıkar. Toplum adına devlet, istediği anda bireyin mal varlığı üzerinde tasarrufa yeltenebildiği gibi (vergileme, temelinde bu mahiyettedir; dahası, devlet

---

⁸⁵ Bununla beraber, -her ne kadar (insan doğasına dayalı varsayımların ele alınmış olması ve bunların da doğal olarak fevkalade değişkenlik gösterdiği gerçeği dikkate alındığında) zorlama kimi varsayımlar üzerinden irdelemeye gidilmiş olduğunu düşünsek dahi- aksi yönde görüşlerin de bulunduğunu zikretmek yerinde olacaktır; bu konudaki ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Kennedy, Duncan / Michelman, Frank; Are Property and Contract Efficient?, Hofstra Law Review, Vol. 8:711, 1980, s. 715-739. Aynı konudaki bir başka çalışmada ise, gerek bu muhalif görüşün ve gerek eleştirdiği yaklaşımı ileri sürenlerin görüşleri ayrıntılı biçimde ve karşılıklı olarak değerlendirilmektedir (bkz. Eastman, Wayne; Critical Legal Studies, s. 754-774 (<http://encylo.findlaw.com/0660book.pdf>)). (Not: “*Critical Legal Studies*”, 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında, hukukun ekonomik analizine ilişkin öğretiyeye hakim durumdaki ana akımlara karşı olarak gelişen ve başlangıçta sol eğilimli siyasi-akademik bir hareket olarak ortaya çıkmakla birlikte akabinde hukuk öğretisinde bir düşünce akımı (okulu) haline gelen yaklaşıma verilen isimdir (bkz. Kennedy, Duncan; Law-and-Economics from the Perspective of Critical Legal Studies, içinde *The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law* (Ed. Peter Newman), Macmillan Reference Limited, 1998, s. 465.

vergileyemediğini de bedel karşılığı el koyma şeklinde bir tasarrufa maruz bırakabilir; savaş vb. gibi olağanüstü dönemlerde kimi arazi aracı niteliğindeki (“jip” tabir olunan) özellikli taşıtların, Körfez Savaşı günlerinde “sefer görev emri” çerçevesinde emre amade bulundurulacağı yönünde bir düzenlemeye gidildiği hatırlanacaktır. Giderek, kişinin kendi vücudu üzerindeki “mülkiyeti” dahi sınırlanabilmektedir; zorunlu askerlik veya savaş yahut seferberlikte askere alma keyfiyeti buna örnek gösterilebilir.

II. Sonuç ve değerlendirme

Ekonomi hukukunun temel kavramlarını irdeleme sürecinde, bu alanların halkın yaşayışında yer etmiş algılamalardan ne şekilde etkilendiğini dikkate almak, ihmal edilmemesi gereken bir yaklaşım olmalıdır. Doğaldır ki, disiplinler arası bir gezintiye çıkmadan gerçeği yeterince algılayabilmek ve doğru çözümlere gidebilmek pek de olanaklı olmayacaktır. Günümüzün ekonomi hukuku alanındaki sorunlarına sağlıklı çözümler getirilebilmesinin önemli bir unsuru, işbu anlayışın daha etkin biçimde kurgulanabilmesine bağlıdır.

Cumhuriyet’in daha ilk yıllarında akademisyenlerimizin bu alandaki çağrılarının ve çabalarının izleyen dönemlerde yeterince değerlendirilememiş olması ve hukuk alanındaki darboğazlarda bu türden bir anlayışın pusula görevini yerine getirmesinden sarfi nazar edilmesi, önemli sorunlara yol açmıştır denebilir.

Bütün bu süreçten gerekli derslerin alınarak bundan sonraki dönemlerin uygulamalarına ışık tutacak geniş kapsamlı irdelemelere gidilebilmesine doğru her adım, bu makalenin temel amacını gerçekleştirmeye yönelik “naif” bir tatmin duygusunun oluşmasına da katkı sağlayacaktır.

Son olarak, “Yunus bu sözü eğri söyleme, seni sigaya çeker bir Molla Kasım gelir” sözünden aldığımız ilhamla, Kasım’lara duyduğumuz gereksinime de atıf yapmak istiyoruz. Bu yönde her türlü eleştiriye sadece şükran borçlu olacağımız ise açıktır.

III. Kaynakça

- Altan, Birol; Türk Savunma Sanayisinde “Off-Set” Uygulamaları, TÜSİAD Yayını, 1999.
- Arsal, Sadri Maksudi; Hukuk İlmi ve Sosyoloji, AÜHFD, C. 1, Sy. 1, 1943.
- Bahçıvan, Mecit; Rahva Krallığından Peynir Krallığına, İstanbul, 2007.
- Baldwin, Jason; Mülkiyet ve Ahlâki Hayat, (Çev. A. Zeynep Kopuzlu), Piyasa Dergisi, Sy. 9, Ankara 2004.
- Banfield, Edward C.; The Moral Basis of a Backward Society, The Free Press, 1. Baskı, 1967.
- Bozkurt, Rüştü; Etkin Piyasa Yaratmada Kültür, Olanak ve Kısıtlarımız Üzerine Bir Deneme, içinde Perşembe Konferansları, Rekabet Kurumu, Ankara, Kasım 1999.
- Cansen, Ege; İlkbahar Ekonomisi, Hürriyet Gazetesi, 4 Mayıs, 2002.
- Cansen, Ege; Faize Vergi, Hürriyet Gazetesi, 25 Şubat, 1998.
- Çal, Sedat; Araç Muayene Hizmetinin “Özelleştirilmesi”, AÜHFD, C. 57, Sy. 2, 2008.
- Çal, Sedat; Türkiye’de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü, TOBB Yayını, Ankara, 2008.
- Derbil, Süheyp; Ankara Hukuk Fakültesi’nin 25. kuruluş yıldönümü vesilesiyle yapılan konuşma, AÜHFM, C. 7, Sy. 3-4, 1950.
- Derbil, Süheyp; Kavram Bilimleri ve Hukuk, AÜHFM, C. 2, Sy. 4, 1945.
- Drew, James; Flemish and French Media: Another Dividing Line?, Together Magazine, No. 7, Brüksel, Mart-Nisan 2008.
- Eastman, Wayne; Critical Legal Studies, s. 754-774 (<http://encylo.findlaw.com/0660book.pdf>).
- Erkan, Hüsnü; Türk Toplumunda Kültür ve Rekabet, içinde Perşembe Konferansları, Rekabet Kurumu, Ankara, Kasım 1999.
- Fukuyama, Francis; Culture and Economic Development: Cultural Concerns, içinde International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences (Eds. N. J. Smelser ve Paul B. Baltes), Oxford: Pergamon, 2001.
- Fukuyama, Francis; Social Capital and Civil Society, IMF Working Paper, No. WP/00/74, Nisan 2000.

- Fukuyama, Francis; Identity Crisis, Slate Magazine, 4 Haziran, 2004.
- Fukuyama, Francis; Social Capital and Development: The Coming Agenda, SAIS Review Vol. 22, No. 1, (Kış-İlkbahar) 2002.
- Fukuyama, Francis; Identity and Migration, Prospect Magazine, Sy. 131, Şubat 2007.
- Giles, Chris; An Elemental Economist, Financial Times, 4-5 Kasım, 2006.
- Güriz, Adnan; Kapitalizm ve Hukuk, AÜHFD, C. 10, 1993.
- Gürkan, Ülker; Montesquieu ve Kanunların Ruhu, AÜHFD, C. 40, Sy. 1-4, 1988.
- Hassan, Ümit; İbn Haldun – Metodu ve Siyaset Teorisi, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, AÜSBF Yayını, Ankara 1982.
- Hırş, Ernest; Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, (Güncel Dile Uyarlayan: Selçuk Baran (Veziroğlu)), Üçüncü Tıpkı Basım, Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2001.
- Hürriyet Gazetesi, Cumartesi Eki, 9 Şubat, 2008.
- İnsel, Ahmet; İktisat ve Hukuk Arasındaki Karmaşık İlişki, Güncel Hukuk, Aralık 2005 (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=113>).
- Kalpakistan, Jack Vahram; Placing Exile and Identity in International Relations, Journal of Diplomatic Language, Vol. 2, No. 1, 2005.
- Karahanoğulları, Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim), Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.
- Karakoyunlu, Türk Ekonomisinde Çağdaşlaşma Süreci, Diyalog Yayınları, İstanbul, Ocak 1997.
- Kennedy, Duncan / Michelman, Frank; Are Property and Contract Efficient?, Hofstra Law Review, Vol. 8:711, 1980.
- Kennedy, Duncan; Law-and-Economics from the Perspective of Critical Legal Studies, *içinde* The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law (Ed. Peter Newman), Macmillan Reference Limited, 1998, s. 465.
- Kennedy, Duncan; The Role of Law in Economic Thought: Essays on the Fetishism of Commodities, The American University Law Review, Vol. 34:939, 1985.
- Kennedy, Duncan; Three Globalizations of Law and Legal Thought, *içinde* “The New Law and Economic Development: A Critical Appraisal (Eds. David Trubek ve Alvaro Santos), Cambridge, 2006.

- Koloğlu, Mahmut; Kapitalizm İnkâr Edilebilir Mi?, AÜHFD, C. 7, Sy. 3-4, 1950.
- Kumcu, Ercan; Rekabette AB'ye Uyum, Hürriyet Gazetesi, 27 Kasım, 2005.
- Marks, Karl; Kapital I, 3. Baskı, Eriş Yayınları, 2003.
- Murray, Sarah; Diverse Disciplines That Together Bring Enlightenment, Financial Times, 14 Ağustos, 2006.
- Ortaylı, İlber; Kırk Ambar Sohbetleri, 6. Baskı, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007.
- Ortaylı, İlber; Avrupa ve Biz, 1. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2007.
- Ortaylı, İlber; Son İmparatorluk Osmanlı, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ortaylı, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Gözden Geçirilmiş 25. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006.
- Özekes, Muhammet; Ülkemizde Hukukun Vicdan ve Ahlak Sorunu, Eskişehir Barosu Dergisi, Sy. 6, 2005.
- Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati (Çev. Fuad Carım), Üçüncü Basım, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Seviğ, Vasfi Raşid; Borçlar Hukuku ve İktisat, AÜHFD, C. 7, Sy. 3, 4, 1950.
- Tan, Turgut; Ekonomik İdari Kararların Yargısal Denetimi, AİD, C. 8, Sy. 2, Haziran 1975.
- Topçuoğlu, Hamide; Hukuk Sosyolojisinin Mübeşşiri Olarak C. S. Montesquieu, AÜHFD, C. 14, Sy. 1-4, 1957.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (www.tdk.gov.tr).
- Ülgener, Sabri F.; İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1981.
- Wolf, Martin; Why Greenspan does not bear most of the blame, Financial Times, 9 Nisan, 2008.
- Yakupoğlu, Mukadder; Rekabet Kültürü ve Rekabet Hukuku, Perşembe Konferansları, RK Yayını, Ankara, Şubat-Mart 2001.
- Yamak, Yalçın; İmar (Yapılanma) Haklarının Devri: Model –Uygulama Alanları ve Sonuçlar, Maliye Dergisi, Sy. 150, Ocak-Haziran 2006.
- Yenal, Oktay; İktisat Siyaseti Üzerinde İncelemeler, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.